

Асқаралӣ СУЛАЙМОНОВ, Исломҷон РАҲМОНОВ,
Зилола СУЛАЙМОНОВА

САНЪАТИ ТАСВИРӢ 4

Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 4-уми
мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
тасдиқ намудааст*

Нашри дуюм

САРТАҲРИРИЯТИ
ШИРКАТИ САҲҲОМИИ
ТАБЪУ НАШРИ «SHARQ»
ТОШКАНД – 2017

UO'K: 372.874(075)
 KBK 85.1ya 71
 S 96

Тақриздихандагон:

Р.Худайберганов – профессори Донишкадан миллии рассомӣ ва дизайни ба номи Камолиддин Беҳзод, Рассоми халқии Ўзбекистон;

А.Амонуллоев – дотсенти Донишгоҳи давлатии Намангон, номзади илмҳои педагогика;

М.Толибова – сарметодисти Маркази таълими республика;

Қ.Мираҳмедов – муаллими калони Институти такмили ихтисос ва бозомӯзии ходимони педагогии шаҳри Тошканд;

Д.Ҳасанов муаллими санъати тасвирии мактаби рақами 51 шаҳри Тошканд.

Аломатҳои шартӣ:

– саволҳо оид ба мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта

– супоришҳои хонагӣ

S 96 **Сулаймонов, Асқаралӣ ва диг.**

Санъати тасвирӣ: китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 4-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ / А. Сулаймонов, И.Раҳмонов, З.Сулаймонова. – Т.: «Sharq», 2017. – 112 б.
 I. Раҳмонов, И. II. Сулаймонова, З.

ISBN 978-9943-26-666-7

UO'K: 372.874(075)

KBK 85.1ya71

ISBN 978-9943-26-666-7

© Сулаймонов А., Раҳмонов И., Сулаймонова З.
 © Сартаҳририяти ШСТН «Sharq», 2015, 2017

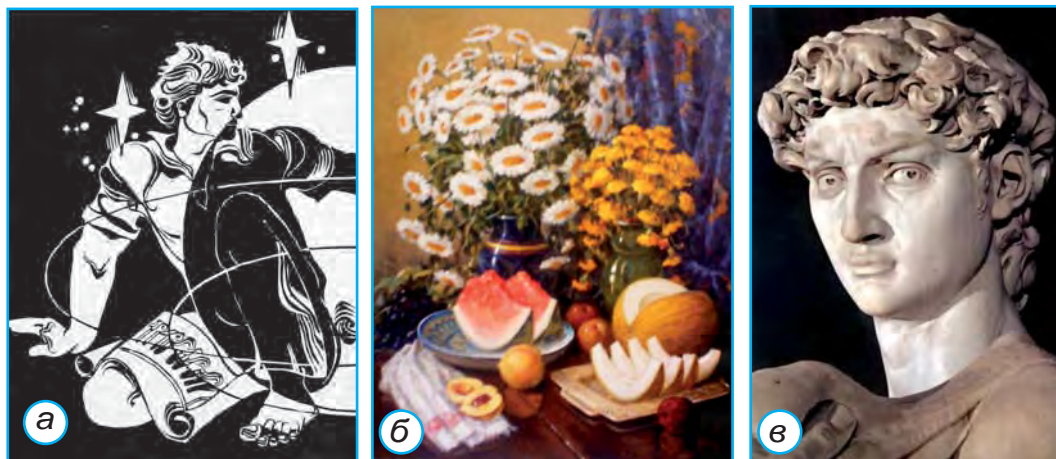
ЧОРЯКИ I

НАМУДҲО ВА ЖАНРҲОИ САНЪАТИ ТАСВИРӢ

Донишомӯзи азиз! Дар ҳаётро инъикос кардан, ҳис кардани зебоиҳои дунё ба инсон кӯмак расондани санъати тасвириро медонед.

Шумо дар бораи намудҳои санъати тасвири аз синфи 1 маълумотҳои нахустин гирифтаед. Санъати тасвири мувофиқ ба усулҳои тасвир ва ҷиҳатҳои дигар ба намудҳои **графика**, **рангтасвир** ва **ҳайкалтароши** ҷудо мешавад (расми 1).

Графика. Яке аз оммавитарин намудҳои санъати тасвири графика мебошад. Калимаи «графика» дар юнони маънои «менависам», «мекашам»-ро медиҳад. Бо қалам ё туш расмҳои қор кардашуда, иллюстрацияҳои ба китоб, рӯзнома ва маҷаллаҳо

Расми 1. Намудҳои санъати тасвири: графика (а), рангтасвир (б) ва ҳайкалтароши (в).

кашидашуда (расми 2), гравюраҳои ба ягон ҷисм ҳаққокӣ шуда, этикеткаҳо, дарзҳои стенд ва ашё, коғазҳои навиштаҷотноки хӯрока печондашуда – ҳамаи инҳо намунаҳои графика ба шумор меоянд.

Рангасвир. Рангасвир намуди ҷозибанок ва таъсирноктарини санъати тасвирист (расми 3). Дар он мусаввир ба воситаи рангубор ба матоъ, коғаз, сатҳи ҳамвор дигар ҳодисаҳои ҳаётиро тасвир мекунад. Асарҳои рангасвир асосан, ба воситаи акварел, темпера ва рангҳои равшанин офарида мешавад.

Расми 2. *Телман Мухамедов.* Сурати ба қиссаи «Бачаи шум»-и Ғафур Ғулом каркардшуда.

Расми 3. *Эркин Бозоров.* Портрети бародарам.

Ҳайкалтарошӣ. Ҳайкалтарошӣ намуди санъате мебошад, ки ҳастиро дар шакли сеандозагӣ тасвир мекунад (расмҳои 4–5).

Ҳайкалро аз ҳар тараф давр зада тамошо кардан мумкин аст. Асарҳои Илҳом Ҷабборов «Амир Темур», «Аҳмад ал-Фарғонӣ», Ҷалолиддин Миртоҷиев «Бобур», «Ибни Сино», «Алишер Навоӣ», «Мирзо Улуғбек» ба намуди мулоими ҳайкалтарошӣ шомиланд.

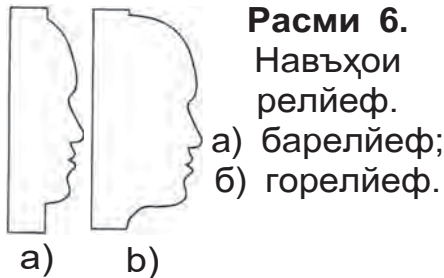
Агар қиёфаи инсон аз сар то миён тасвир шуда бошад, ин гуна ҳайкал **бюст** номида мешавад.

Расми 4. Ҷалолиддин Миртоҷиев. Нимтанаи Ибни Сино дар шаҳри Картрейки Белгия.

Расми 5. Ҷалолиддин Миртоҷиев. Ҳайкали дар Қоҳира насбшудаи Аҳмад Фарғонӣ.

Расми 6.

Навъҳои релйеф.

- а) барелйеф;
- б) горелйеф.

Расми 7. Н.Кримская. Барелйефи пештоқи мактаби рақси олим Тошканд.

Ҳайкали дар расми 4 тасвиршуда бюст аст. Бюстҳо бахшида ба шахсиятҳои бузурги таърихӣ гузошта мешаванд.

Тасвирҳои барҷастаи намоени ба девор ва пештоқҳои бино, ба рӯи ашёе мисли танга, медал кор кардашуда намунаҳои **ҳайкали релйефноки** ҳайкалтарошӣ мебошанд. Бинобар дараҷаи барҷага ҳайкалтарошии релйефнок ба навъҳои барелйеф (чуқудий камтар), горелйеф (чуқудий бештар) ҷудо мешаванд (расмҳои 6-7). Барои офаридани асарҳои ҳайкалтарошӣ аз лой, пластилин, гач, чӯб, мрамор, гранит, биринҷӣ, ҳатто металлҳои қиматбаҳои тилло, мис ва нуқра ҳам истифода мебаранд.

Жанрҳои санъати тасвирӣ. Асарҳои санъати тасвирӣ бинобар мавзӯ, мазмун, услуби корбарӣ ба рангҳои гуногун ҷудо мешаванд. Калимаи «жанр» аз фаронсавӣ гирифта шуда, маънои навь ё намудро ифода мекунад. Жанрҳои санъати тасвирӣ ба навъҳои он низ вобаста аст. Асарҳои рангтасвир ва графика дар жанрҳои асосии зерин офарида мешавад:

Жанри портрет

Расми 8. Муҳаммад Нуриддинов. Портрети «Модар».

1. Портрет. 2. Натурморт. 3. Манзара. 4. Маишӣ. 5. Таърихӣ. 6. Батал. 7. Анималистӣ. 8. Маринистӣ.

Агар дар расм қиёфаи инсон тасвир шуда бошад, ин гуна асар ба жанри портрет мансуб аст. Асари «Мона Лиза»-и рассоми машҳури итолиёвӣ Леонардо да Винчи, «Модар»-и рассоми Муҳаммад Нуриддинов (расми 8) ба жанри портрет мансуб аст.

Дар асарҳои **жанри натурморт** чизҳои бечон

Жанри натурморт

Расми 9. Акмал Икромҷонов. Натурморт.

Жанри манзара

Расми 10. Үрол Тансиқбоев. Дар кӯҳ.

Жанри маишӣ

Расми 11. Борис Кустодиев. Субҳ.

Жанри таърихӣ

Расми 12. Иля Репин. «Запорожигиҳо ба султони турк мактуб мефиристанд».

Жанри батал

Расми 13. Алишер Аликулов. Ҷанг ба муқобили истилогарони муғул.

Жанри анималистӣ

Расми 14. Илҳом Отабоев. «Тулпорҳо».

Жанри маринистӣ

Расми 15. Ёрол Тансиқбоев. Сирдарё.

тасвир карда мешаванд (расми 9). Калимаи фаронсавии «nature morte» маънои табиати бечонро мефаҳмонад.

Яке аз жанрҳои оммавитарини санъати тасвирӣ **жанри манзара** мебошад. Рассом дар он дар баробари тасвири зебоиҳои табиат муносибати байни инсон ва табиатро инъикос менамояд (расми 10).

Асарҳои санъати тасвирие, ки ҳаёти маишӣ, ҳодиса ва воқеаҳои ҳаётро ифода мекунанд, ба **жанри маишӣ** оиданд (расми 11).

Асарҳои санъати тасвирии оид ба ягон воқеаи таърихӣ ё ашхоси таърихӣ ба **жанри таърихӣ** (расми 12), корҳои оид ба ҷанг, юришҳои ҳарбӣ ба **жанри батал** (расми 13), асарҳои оид ба тасвири ҳайвонҳо ба жанри **анималистӣ** (расми 14), корҳои оид ба тасвири манзараи обдор ба жанри маринистӣ (расми 15) мансуб мешавад.

Муҳаммад Нуриддинов

Мусаввири рангтасвирчӣ. Рассоми халқии Ўзбекистон. Соли 1948 дар шаҳри Намангон ба дунё омад. Соли 1968 коллеҷи рассомии ҷумҳурӣ, соли 1976 Донишкадаи рассомӣ, ҳайкалтарошӣ ва меъмории Ленинград ба номи Репинро хатм кардааст. Соли 2003 ба медали тиллоии Академияи бадеии Ўзбекистон сазовор шудааст. Устои композитсияҳои мавзӯӣ мебошад, дар жанрҳои портрет ва натурморт асарҳо офаридааст. «Оҳангҳои Намангон», «Портрети модарам», «Портрети Амон Абдураззоқов», «Себзори кӯҳна» ном асарҳои ӯ машҳуранд.

Саволҳо оид ба мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом намудҳои санъати тасвири мавҷуд аст? Ҳар як намудаширо фаҳмонда диҳед.
2. Жанрҳои санъати тасвириро шумор кунед.
3. Жанрҳои санъати тасвири аз ҳамдигар бо чӣ фарқ мекунанд?

Супориши хонагӣ:

Барои истилоҳҳо дафтари алоҳида кунед ва дар он калимаҳои дар матни мавзӯ алоҳида нишондодшударо нависед.

КОР КАРДАНИ НАТУРМОРТ ДАР МАВЗӢИ «ХАРБУЗА ВА АНОР». НАТУРМОРТ

Меваҳои хуштаъме, ки дар Модар-Ватан парвариш меёбанд, бо зебоии худ ба рассомон илҳом бахшида, барои офаридани натурморт моил мекунад (расмҳои 16–18).

Расми 16. Янис Салпинкиди. Натурморти анорй.

Расми 17. Н. Орипова. Натурморти анорхо.

Расми 18. Обиджон Бакиров. Натурморти тирамоҳ.

Расми 19. Раҳим Аҳмедов. Натурморт.

Имрӯз Шумо расми натурморти «Харбуза ва анор»-ро ба натура нигоҳ карда кор мекунед. Ба худи ашё нигоҳ карда расм кашиданро коркарди расм аз натура меноманд.

Тасвири сурати меваҳо, гулҳо, коҳпӯсти ҳайвон ва парранда, сабзавот, кишти полиз, асбоби хо-ниш, асбоби рӯзгор, ашёи ба касб вобастаро натурморт мегӯянд.

Кашидани расми натурмортро дар мавзӯи «Харбуза ва анор» дар ду зина иҷро мекунем. Дар дарси якум расми натурморт бо қаламтасвир кор карда шавад, дар дарси дуюм бо рангтасвир ба интиҳо мерасад.

Корро аз мушоҳидаи дақиқи натура шуруъ кунед. Марҳилаҳои кашидани расмро дар мисоли намунаи расми 20 таҳлил кунед.

Расми 20. Марҳилаҳои коркарди расми натурморт дар мавзӯи «Харбуза ва анор».

Нахуст чизҳои дар натура истодаро ба рӯйи дафтари расм дуруст ҷойгир кардан лозим. Ҳамаи чизҳоро дар марҳилаҳои кашидани натурморт якбо-

ра тасвир кардан лозим аст. Дар акси ҳол яндозаи як қисм калонтар, дигараш хурдтар шуда, нисбати ашёҳо, муносибати байниҳамдигарии онҳо, композитсияи расм шояд коҳиш ёбад. Барои ҳамин баландӣ ва бари умумии ҳамаи чизҳои натурморт дар қоғаз бо хатҳои кӯмакрасон муайян карда мешавад.

Дар қараёни коркарди натурморт аввало ба дараҷаи равшаншавии он эътибор дода мешавад. Соя, нимсоя, сояи баланд, ҷойи равшан (дурахш) ва тобиши ранг (рефлекс) ҷудо карда гирифта мешавад. Барои нишон додани онҳо ба ҳолатҳои зерин эътибор диҳед:

1. Ҷойи аз ҳама зиёд равшанӣ баргардандаи сатҳи ашё **ҷойи равшан**, дурахшон номида мешавад.

2. Аз охири қисми сояи ашё шикаста баргаштани равшанӣ **рефлекс** (тобиши ранг) номида мешавад.

3. Қисми ибтидоии сояи ашё **нимсоя**, қисми асосияш **сояи сер** номида мешавад.

4. Сояи аз чиз ба ҳамворӣ афтанда **сояи афтанда** номида мешавад.

Ҳангоми кор бо ранг нахуст рангкунии ҷойҳои равшанро бо рангҳои кушод шурӯъ мекунед. Баъд ҷойҳои равшан ва сояи харбуза, анор, тилими харбузаро бо рангҳои мувофиқ ҷудо карда мегиред. Дар қараёни рангкунӣ аввал ба чизҳои асосӣ, баъд ба деталҳои хурд эътибор дода мешавад.

Дар қараёни коркарди расм аз натура ба қоидаҳои зерин эътибор додан лозим:

– доимо тасвири дафтари расмро бо ашёҳои кашидашаванда муқоиса кунед;

– аввал ба тасвири шаклҳои калонҳаҷм, баъд хурдтар гузаред;

– дар интихоби рангҳо фақат рангҳои асосиро кор нафармуда, аз рангҳои ҳосилшуда низ истифода баред;

– ба риояи қоидаҳои санитария-гигиена, ба бисёр афсурда накардани сатҳи коғазро бисёр бо хаткӯркунак афсурда накардан дар ҷараёни коркарди расм, ба пахш карда кор нафармудани мӯйқалам ва зиёд исроф накардани об одат кунед. Баъди аз натура коркарди расмро тамом кардан рангҳои онро як бори дигар санҷида бинед, хатогияш бошад, ислоҳ кунед.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Маънои калимаи «натурморт»-ро гӯед.
2. Рассомҳои машҳури дар жанри натурморт эҷод карда ва асарҳои онҳоро гуфта диҳед.
3. Дар ранг додан ба чӣ эътибор додан лозим?
4. Рефлекс, нимсоя ва сояи сер чист?
5. Рангҳои ҳосилшуда аз рангҳои асосӣ чӣ фарқ доранд?

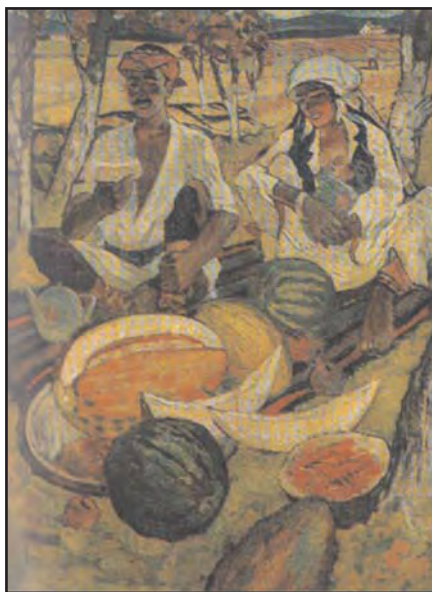

Супоришҳои ҳонагӣ:

1. Гиреҳкушоии композитсионии натурмортро дар дарси аввал бо қаламтасвир, дар дарси баъдина бо рангтасвир ба охир расонда биёед.
2. Калимаҳои алоҳида нишон додашударо ба дафтари истилоҳот нависед.
3. Худатон мустақилона кашидани тиргаки натурмортро фикр кунед, масалан, дар мавзӯҳои мисли «Гулдаста», «Меваҳо», «Асбоби ошнона».

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗЌИ «ДАР САЙЛИ ХАРБУЗА»

Рассомон дидаҳои худ, воқеаву ҳодисаҳои мушоҳи-дакардашонро дар хаёли худ умумӣ карда, як композитсияи яклухт меофаранд (расми 21). Барои ин онҳо бо қалам, бо ранг **ангораҳои** хомакӣ, расмҳои мусаввада, **этюдо** кор мекунад. Сипас дар асоси мақбултарини онҳо асари санъати тасвирии дар тасавури рассом буда пайдо мешавад. Гиреҳкушоии композитсияро дар мавзӯи «Дар сайли харбуза» дар хаёли худ тасаввур кунед:

Расми 21. Цавлон
Умарбеков. Ҳосил.

1. Кадом навъҳои харбуза ва тарбузро медонед?

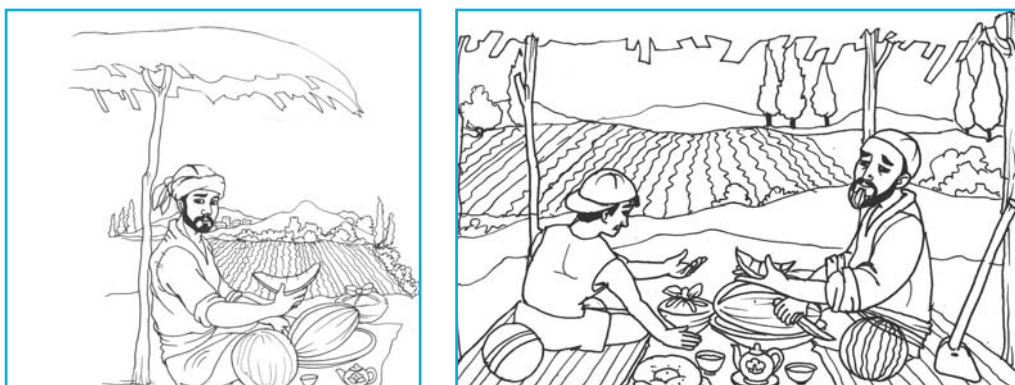
2. Шакли харбуза ва тарбуз аз ҳамдигар чӣ гуна фарқ мекунад?

3. Ранги онҳо чӣ гуна тобиш дорад?

Корро ба сатҳи дафтари расм аз ҳудуди замину осмон – гузарондани **хати уфқи** горизонталӣ оғоз мекунад. Хат дар поинтари миёнаи сатҳи дафтар гузаронда мешавад. Дар ҳамин ҳол симои бобо ва наберае, ки мо

тасвир мекунем, барои кушодани маънои аслии маркази композитсия кӯмак мекунад. Дар офаридани расми одам барои риоя кардан ба нисбатҳои зерини қисмҳои танаи ӯ ҳаракат кунед:

Аввал ҳолатҳои нишаст, муҳити атрофи шахсро, ки кашидан меҳоҳед, бо кӯмаки хатҳои мусаввада **компановкаи** умумӣ карда мегиред. Сипас ба қор кардани деталҳои хурд мегузаред. Болои чайла, сутунҳояш, кӯрпачаҳо, дастурхон, хӯроки нисфирӯзии овардашуда, каланд. Ҳангоми кашидан бояд дар нақшаи яқум тарбуз, харбуза, дар нақшаи дуввум бобо ва набера дар маркази композитсия, дар нақшаи саввум хӯроки нисфирӯзии ба дастурхон басташуда, дар нақшаи чорум дар **перспектива** саҳрои полиз ва дарахтони дар дурӣ буда тасвир шаванд (расми 22). Калон ва аниқтар намудани чизҳои наздик, хурд ва хиратар намудани чизҳои дур дар санъати тасвирӣ **перспектива** номида мешавад.

Расми 22. Вариантҳои композитсия дар мавзӯи «Дар сайли харбуза».

Дар офаридани расм нахуст дар фони кушод, сипас рангхоро рӯбарӯ гузошта дар ранги баланд тасвир кардани қаҳрамонҳои асар талаб карда мешавад.

Нахуст якчанд ангораи хомакии расми мекашида-гиатронро кашида бинед, коратон боз ҳам пурмазмун мебарояд. Баъди тамом кардани кор бо қаламтасвир ба кори рангтасвир мегузаред. Пеш аз ҳама қиёфаи инсон, чайла, сипас, замини қафо–манзараи табиат бо рангҳо кор карда мешавад. Бо рангубор ба тарзи аз кушод ба тира кор бурда мешавад. Барои ёфтани рангҳои соя, ним-соя, сояи баланд, рефлекс ва ҳосила ба қоидаҳои рангшиносӣ амал карда мешавад. Аввал тобишҳои ранги кушод, пас тобишҳои ранги баландро дода, корро ба охир мерасонед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Рассомон асарҳои худро чӣ гуна меофаранд?
2. Саҳрои полизро чӣ гуна тасаввур мекунед?
3. Хати горизонт (уфқ) чист?
4. «Компановка» гуфта чиро мефаҳмед?
5. Расмҳои хомакӣ ва мусаввада барои чӣ кашида мешавад?

Супоришҳои хонагӣ:

1. Дар дарси яқум ҳолати қаламтасвири композитсияи мавзӯии «Дар сайли харбуза»-ро ба охир расонида омадан.
2. Калимаҳои алоҳида нишон дода шударо ба дафтари истилоҳот нависед.

КОР КАРДАНИ ҲАЙКАЛИ «РАҚСОСА»

Рақсҳо на фақат бозиянд, балки дар бораи орзуву омоли миллат, кишвари иҷроқунанда, таърих, урфу одати ӯ ба воситаи ҳаракатҳои мавзун, қиёфабозӣ маълумот медиҳанд.

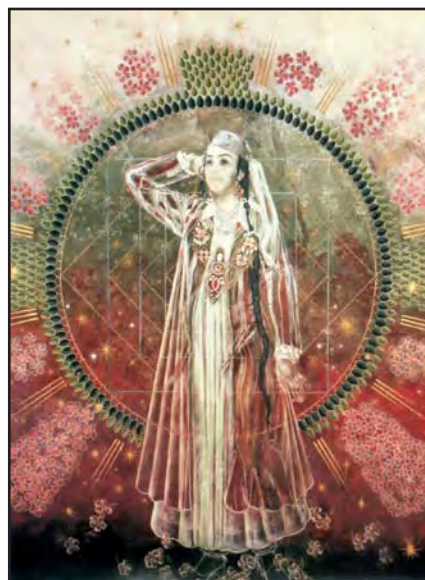
Рақсҳои тоҷикӣ, ўзбекӣ, ҳиндӣ, чинӣ, арабӣ аз ҳамдигар бо либосҳои пӯшиданӣ, зебу зиннат ва ҳаракатҳои рақсии ба худ хос фарқ мекунанд. Дар рақси «Тановар» таҳаммул ва тамкини ба фарғонагиҳо хос ифода шавад, дар «Лазги» серҳаракатии хоразмиҳо, дар рақсҳои сурхонӣ, қароқалпоқӣ ҳаракатҳои шӯх, шавқангез ва шодибарҳи воҳагиҳо ба пуррагӣ намоён мешавад.

Рақсоҳои машҳури халқи ўзбек мисли Тамарахоним, Мукаррама Турғунбоева, Қизлархон Дўстмуҳам-медова, Малика Аҳмедова, Маъмура Эргашева, Рўшана Султонова кишвари моро ба дунё шухратёр карданд.

Намудҳои рақси мумтоз, балет, рақси миллӣ, рақси эстрадӣ, валс, танго ва ғайраҳо мавҷуд аст.

Расми 23. Баҳодур Ҷалолов.

Сурати девории «Тавлидшавии рақс».

Аз ҷониби рассомони Ўзбекистон оид ба санъати рақс ва раққосаҳо бисёр асарҳои санъати тасвирӣ офарида шудааст. Сурати девории «Зодашавии рақс»-и ба хотираи Мукаррама Турғунбоева бахшидаи рассоми халқии Ўзбекистон Баҳодур Ҷалолов (расми 23), асарҳои «Рақс» (расми 24), «Портрети Қизлархон Дўстмуҳаммедова»-и рассоми халқии Ўзбекистон Чингиз Аҳмаров, «Раққоса»-и Сардор Ҳасанов (расми 25) аз ҷумлаи онҳост.

Имрӯз Шумо барои кор кардани ҳайкали раққосаи ба рақси миллӣ шурӯъкунанда, пеш аз ҳама, ангори хомакии симои дар хаёлатон бударо ба

Расми 24. Чингиз Аҳмаров. Рақс.

Расми 25. Сардор Ҳасанов. Раққоса.

коғаз мекашед. Дар он ҳаракатҳои даст, по, сари раққоса ҳангоми ба рақс даромадан алоҳида мавриди эътибор қарор мегирад. Дар асоси ангораи мусаввада ба сохтани ҳайкали раққоса аз лой ё пластилин шурӯъ мекунед. Донишомӯзоне, ки ба ҳайкалтарошӣ завқи алоҳида доранд, барои боз ҳам ҷозибанок гардидани ҳайкал, бештар инъикос кардани пластика (мавзунӣ)-и ҳаракат аз тахта ё сими мулоим қолиб сохтанашон мумкин (расми 26).

Аввал пластилинро фишурда, завола ҷудо карда мегиред. Аз онҳо барои тана, сар, дасту пой ҳайкал қисмҳои алоҳида ҷудо карда, сипас онҳоро якҷоя мекунед. Дар ҷараёни сохтани ҳайкал ба

Расми 26. Шахло Юсупова. Марҳилаҳои Корнардӣ ҳайкали «Раққоса».

нисбатҳои байниҳамдигарии қисмҳои танаи одам – ба нигоҳ доштани пропорсияҳо ҳаракат кунед.

Ба ҳамин усул метавонед ҳайкали «созандаҳо»-ро офаред. Вақти истифода аз корди ҳайкалтарошӣ-стекоҳи чӯбӣ ба озодагӣ ва эҳтиёткорӣ риоя кунед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Барои чӣ инсонҳо рақс мекунанд?
2. Барои чӣ рақсҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд?
3. Номи рақсҳои ўзбекиро гӯед.
4. Аз раққосаҳои машҳури ўзбек кихоро медонед?
5. Дар сохтани ҳайкал ба чӣ эътибор додан лозим?
6. Марҳилаҳои сохтани ҳайкалро гуфта диҳед.

Супоришҳои хонагӣ:

1. Ҳайкали «Ҷавони раққос» ё «Созанда»-ро мустақил кор карда биёед.
2. Номи авлодӣ ва номи раққосаҳои машҳур, ҳамчунин, калимаҳои дар мавзӯ алоҳида нишон дода шударо ба дафтари истилоҳот нависед.

КОР КАРДАНИ РАСМ ДАР МАВЗӯИ «ГУЛҲОИ ТИРАМОҲӢ»

Дар кишварамон тирамоҳ таровати дигар дорад. Барги дарахтон бо рангҳои тобишашон зардчатоб, сурхина, зарди баланд, ҷигарранг хеле намуди на-заррабо ҳосил мекунанд. Ҳавои нозуки тирамоҳ ба гулҳои гуногуни ҳавлиямон таъсири худро гузаронда наметавонад. Гулҳои мисли атиргул, чин-

Расми 27. Марҳилаҳои коркарди натурморти садбарг.

нигул, гулиточихурӯс, гулсафсар, райҳон ба атроф нақшати худро паҳн мекунанд.

Шумо ҳам аз ин гулҳо метавонед натурморти аҷиб ҳосил кунед (расми 27). Ба мавзӯ «Гулҳои тирамоҳӣ» ном мегузорем.

Пеш аз ҳама, 2–3 гули сафед, зард, сурхи дилхоҳатонро бури-да гирифта, ба гулдони обнок гузоред. Дар интиҳоби гул ба шароити худ эътибор диҳед. Дар назди гулдон аз меваҳои тирамоҳӣ себ, нок, биҳиро метавонед гузоред.

Меваҳо дар нақшаи аввал, гулдастаҳо дар нақшаи дуввум мешаванд. Дар интиҳоби матои манзари қафо ба ранги он эътибор диҳед. Пеш аз кашидан «Садбарҳо» ном натурморти Н.Ориповаро бо диққат мушоҳида кунед (расмҳои 27–28). Кори рас-

Расми 28. Н.Орипова. Садбарҳо.

сомро бо гулдастаи дар натурморт гузошташуда муқоиса кунед.

1. Аз сурат чизҳои дар нақшаи якум ва дуюм бударо муайян кунед.

2. Дар асар чӣ гуна гулҳо тасвир шудаанд?

3. Дар расм манзари қафо чаро тиратар гирифта шудааст?

4. Чаро дастархон дар расм бо ранги кушодтар дода шудааст?

Корро аз ба сатҳи қоғаз дуруст ҷобачо кардани ашёи натура оғоз кунед.

Нахуст ба натура ангораи хомакӣ ва расмҳои мусаввада кашида мешавад. Дар расм дар нақшаи аввал меваҳо, дар нақшаи дуввум гулҳои гулдон, дар нақшаи саввум матои қафо тасвир карда мешавад. Дар кашидани расм аз натура намуди умумии онро бо кашидани деталҳои алоҳидаи он кор кунед. Сипас ба кор бо қисмҳои алоҳидааш шурӯъ кунед. Масалан, ба коркарди гул дода шуда, қисмҳои боқимонда беэътибор гузошта шавад, намуди маснуот ва ашёи расм ба ҳамдигар номутаносиб шуданаш мумкин. Қоғазро пеш аз рангубор кардан бо об намнок кардан лозим. Дар ҳамин ҳол рангҳои ба қоғаз молидашаванда як хел паҳн мешавад. Ҷойҳои кушоди натура ранг накарда сафед гузошта мешавад. Аз болои ранги сафед боз рангҳои рӯшантар ва сертар додан мумкин. Дар ҷое, ки ранги якум ба ранги дуввум табдил меёбад, онҳо ба пуррагӣ хушк нашуда, бар болояш ранги дигар гузоштан лозим. Рангҳо ба оҳистагӣ паҳн шуда, ҷойгир мегарданд. Ба ҳамин тариқ, рангҳои зарури дигар истифода

мешавад. Дар рангкунӣ ба тобишҳои ранг, ҷойи равшан, сояҳо, рефлекс ва тагманзар эътибор додан лозим.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Фасли тирамоҳ аз дигар фаслҳо бо чӣ фарқ мекунад?
2. Номи гулҳои тирамоҳро гӯед.
3. Мутаносибии тасвири ашӯҳо дар чӣ гуна расм таъмин карда шудааст?

Супориши хонагӣ.

Натурморти «Гулҳои тирамоҳӣ»-ро бо рангтасвир ба охир расонда омадан.

КОРИ НАЗОРАТИИ 1

I. Дониши назариявиатонро мустаҳкам кунед.

1. Намуд ва жанрҳои санъати тасвириро гуфта диҳед.
2. Аз натура расм кор кардан чист?
3. «Компановка» чиро мегӯянд?
4. «Перспектива» чист?
5. «Бюст» чист?

II. Зеҳнатонро санҷида бинед.

1. Намудҳои санъати тасвири дар кадом қатор дурӯст дода шудааст?
 - A) графика, ҳайкалтарошӣ, кулолгарӣ;
 - B) ҳайкалтарошӣ, рангтасвир, заргарӣ;
 - C) рангтасвир, графика, ҳайкалтарошӣ;
 - D) рангтасвир, наққошӣ, кандакориҳои рӯи ҷӯб.
2. Жанрҳои санъати тасвири дар кадом банд дода шудааст?
 - A) манзара, акварел, ранги равшанӣ, гуаш, нақш, батал;
 - B) наққошӣ, маринистӣ, анималистӣ, маишӣ, портрет;

- C) натурморт, таърихӣ, палитра, акварел, манзара, портрет;
 D) портрет, манзара, натурморт, маишӣ, таърихӣ, ани-
 малистӣ.

КОР КАРДАНИ РАСМ ДАР МАВЗЌИ «ПАРРАНДАҲО»

Намуди паррандаҳо дар табиат хеле бисёранд. Барои он ки тарзи зиндагии онҳо гуногун аст, аз ҳамдигар фарқ мекунад. Масалан, уқоб дар қуллаҳои кӯҳ, шоҳин дар дашту биёбон, моҳихӯрак дар баҳру дарё зиндагӣ мекунад (расмҳои 29–32).

Пеш аз шурӯъ кашидани расми паррандаҳо ба-рои ҷавоб додан ба саволҳои зерин кӯшиш кунед:

1. Дар кишварамон кадом намуди паррандаҳоро дучор омадан мумкин?

2. Шумо кадом намуди паррандаҳоро медонед?

3. Барои чӣ одамон паррандаҳоро дар хонаи худ нигоҳ медоранд?

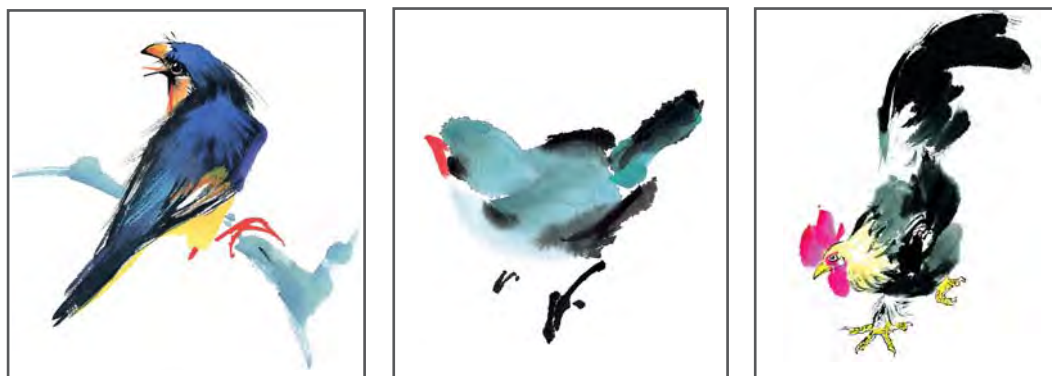
4. Ранг ва намуди зоҳирии паррандаҳо чӣ гуна аст?

Аз паррандаҳо кабк бо зебоии ҷозибанок ва на-муди зоҳирии мафтункунандаи худ аз дигарқояш фарқ мекунад.

Пеш аз кашидани расми кабк масофаи аз қисми сар то нӯги думи онро мисли намунаи расми 33 бо кӯмаки хати рост муайян карда мегиред. Бо хатҳои кӯмакрасон қисми сар, тана ва думи паррандаро нишонагузорӣ мекунад. Акнун марҳила ба марҳила шакли қисмҳои паррандаро кашада ба итмом ме-расонед. Дар дафтари расм намуди умумии кабкро бо қаламтасвир кашада, ба рангубор мегузаред.

Расми 29. Паррандаҳо.

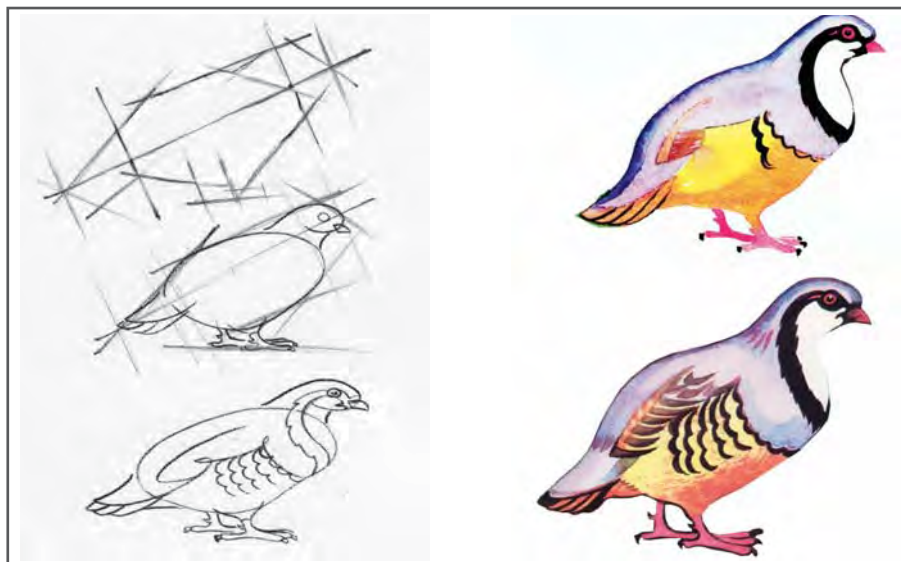
Расми 30. Намунаи расми паррандаҳо дар акварел.

Расми 31. Аркадий Рилов.
«Фарохиҳои кабуд».

Расми 32. Ҷалол Усмонов.
«Забони мурғон».

Расми 33. Марҳилаҳои коркарди расми кабк.

Нахуст тобишҳои ранги кушод, сипас тобишҳои ранги баланд дода мешавад.

Баъзе донишомӯзон мувофиқи хоҳиши худ метавонанд расми паррандаҳои дигарро низ кашанд.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Паррандагон аз ҳамдигар бо чӣ фарқ меку-
нанд?
2. Номи паррандаҳои худатон медонистаро гӯед.
3. Паррандаҳо аз дигар ҷонзотҳо бо чӣ фарқ ме-
кунанд?

Супориши хонагӣ

Расми кабкро дар рангтавир ба охир расонда омадан.

КОР КАРДАНИ НАҚШ ДАР ШАКЛИ ЧОРКУНҶАИ РОСТ

Нақш яке аз навъҳои оммавитарини санъати ороиши амалӣ мебошад. Санъати ороиши амалии халқ гуфта асарҳои санъати амалӣ ва асбобҳои ҳунармандии миллиро, ки аҷдодамон дар давоми асрҳо офаридаанд аз ҷониби устоёнамон имрӯз ҳам идома дода мешавад, мефаҳмам.

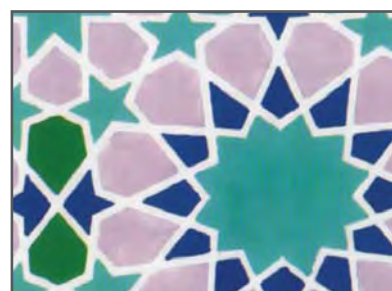
Нақшҳои гуногун асоси санъати амалиро ташкил намуда, онҳо ба се навъ: ислимӣ, гиреҳ ва нақшҳои мураккаб ҷудо мешаванд.

Нақши ислимӣ. Нақши аз ҷузъҳои шаклашон растани-монанди хати моилдор ташкилшуда аз ҷузъҳои нақшҳои ислимӣ-мисли ойгул, барг, навда, бофта, качак, марғула бадеӣ карда, офарида (бо роҳи стилистӣ) мешаванд (расми 34, а). Дар ин ҳол нақшҳо қисмҳои нақши тасвири растаниҳо, гулҳои онҳо, баргҳо, навдаҳо, паррандаҳо, ҳайвонҳоро ба воситаи стилизатсиякунонӣ ҳосил мекунанд.

Нақши гиреҳ. Шаклҳои геометрии дорои хати рост-нақшҳои аз шаклҳои монанди секунҷа, чоркунҷа, панҷкунҷа, шашкунҷа, ҳашткунҷа ташкилшуда мебошанд. Ин нақшҳо дар гаҷкорӣ ва кандакорӣ

а

б

Расми 34.

Намунаҳои нақши ислимӣ (а) ва нақши гиреҳ (б).

рӯи чӯб бисёр истифода мешаванд (расми 34, б).

Нақши мураккаб. Нақши аз омехтаи нақшҳои ислимӣ ва гиреҳ ҳосилшуда нақши мураккаб ном дорад (расми 35).

Деворҳои чӯбӣ, дар, сутун, поннои девориҳои гаҷкоришуда, гилам, сӯзанӣ, палак (як навъи гилем), қуттича ва сандуқҳои нақши чоркунҷаи рост кандашударо бисёр дидаед. Нақшҳои дар ин ашё буда дар асоси чоркунҷа офарида шуда бошад ҳам, аз ҷиҳати сохт, ҷойгиршавӣ ва коркарди қисмҳои нақш аз ҳамдигар фарқ мекунанд (расми 36).

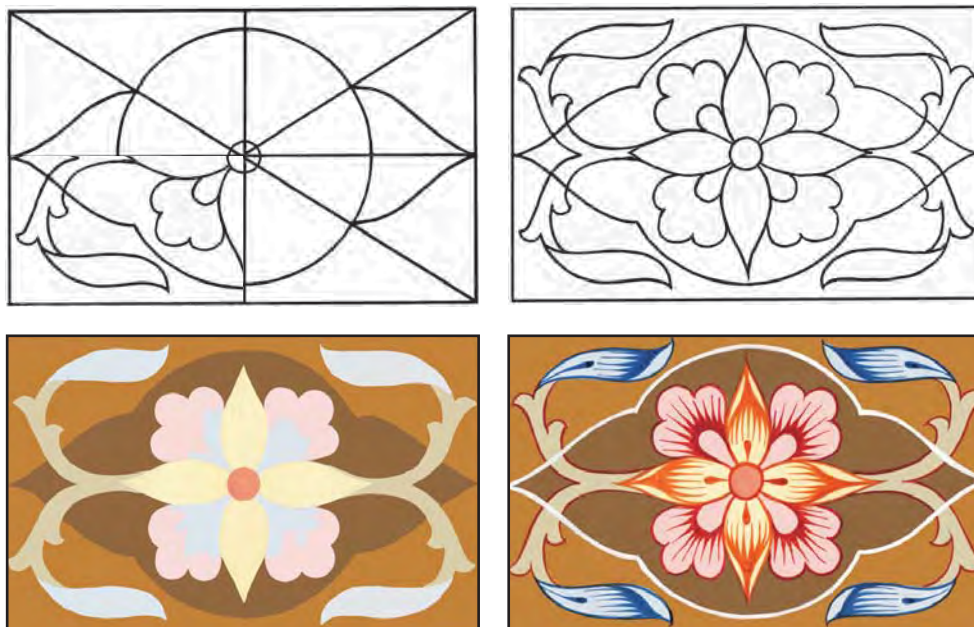
Дар дарси имрӯза ба шакли чоркунҷаи рост нақш мекашем (расми 37). Нахуст шакли чоркунҷаи

Расми 35. Намунаи нақши мураккаби ба шифти айвон коркардшуда.

Расми 36. Намунаҳои нақши дохили росткунҷа.

Расми 37. Низомиддин Турсуналиев. Марҳилаҳои нақшкандан дар шакли росткунҷа.

рости андозаи қадаш 7 см, бараш 12 см-ро ба дафтари расм ҷойгир мекунед. Сипас аз марказ хатҳои рости горизонталӣ ва вертикалӣ гузаронед, чоркунҷаро ба чор қисми баробар ҷудо мекунед. Дар марҳилаи навбатии кор кунҷҳои чоркунҷа бо хати рост муттаҳид карда мешавад. Аз маркази чоркунҷаи росткунҷа доираи андозааш 7 см кашада мешавад. Хатҳои ҳосилшударо ба назар гирифта, аз қисмҳои барг, пахта, нажда марҳила ба марҳила композитсияи нақш ҳосил карда мешавад. Баъди бо қалам ҳосил гардидани композитсияи нақш ба рангунӣ он шурӯъ кардан мумкин. Дар ин ҷараён барои истифода аз зиддияти рангҳои гарм ва сард кӯшиш кунед. Одатан, ҷузъҳои хурд,

масалан, қисмҳои пахта ва барги маркази композитсия бо рангҳои гарм рангубор карда мешавад.

Композитсияи нақши намунавӣ ба симметрия асоснок карда шудааст, яъне, аз чор як қисми композитсия ба тарзи симметрии такрор мешавад. Пеш аз шурӯи кашидани нақш нақшҳои дар намуна бударо (расмҳои 35–36) бодикқат мушоҳида кунед.

Сипас марҳила ба марҳила ба қисмҳои дигари нақш ранг дода мекашанд. Дар марҳилаи охир ба гул ва баргҳо ранги алобуло дода ба ҷамъбаст карда мешавад.

Зарурати тозо нигоҳ доштани дафтарро дар хотир доред.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Навъҳои санъати ороиши амалиро гуфта диҳед.
2. Кадом навъҳои нақшо медонед?
3. Кадом ашёҳои бо нақш зеб додашудаи шакли чоркунҷаи ростро медонед?

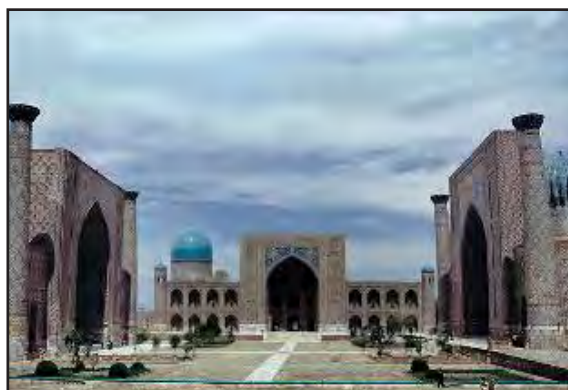
Супориши хонагӣ:

1. Нақши шакли чоркунҷаи ростро бо ранг ба анҷом расонед.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшударо ба дафтари истилоҳот нависед.

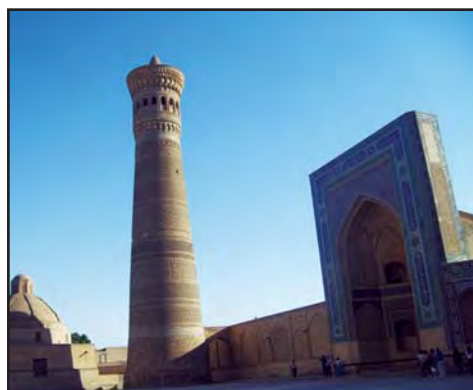
ЧОРЯКИ II

СУҲБАТ ДАР МАВЗЎИ «ЁДГОРИҲОИ МЕЪМОРИИ ЎЗБЕКИСТОН»

Ўзбекистони азизи мо кишвари аз ҷиҳати ёдгориҳои меъмории таърихӣ ва қадима ғанӣ ба шумор меояд (расмҳои 38–39). Обидаҳои меъморие, ки дар шаҳрҳои мисли Самарқанд, Бухоро, Хева, Тошканд, шаҳрисабз, Қўқон мавҷуданд, бо шаҳомати бузург, ороишҳои нақшинкор, мукаммалии бадеии худ ҷаҳониёнро дар ҳайрат меғузорад. Ин дар навбати худ, аз соҳиби ақлу заковати баланд, иқтидории бадеӣ будани аҷдодамон дар соҳаи меъморӣ ва санъати амалӣ дарак медиҳад. Мақбараву мадрасаҳо, масҷиду минораҳо, бозор

Расми 38. Самарқанд.
Маҷмӯи Регистон.

Расми 39. Бухоро.
Минораи Калон.

ва растаҳои савдои корвонсароҳо маҷмӯаи умумии шаҳрро ташкил намудааст.

«Меъморӣ», яъне, «architektura» калимаи юнонӣ буда, маъноҳои сохтан, бунёдкориро ифода мекунад. Сохтмон гуфта аз ҷониби сохтмончиён амалишавии лоиҳа ва тарҳ, фикри дар материалҳо ифодашудаи меъмор фаҳмида мешавад. Зебоиву шукӯҳи бино ё иншоот ба сохтори композитсионӣ, вобастагии зоҳириву ботинии ҷиҳатҳои бадеӣ, истифодаи моҳи-рона аз зеварҳо тааллуқ дорад.

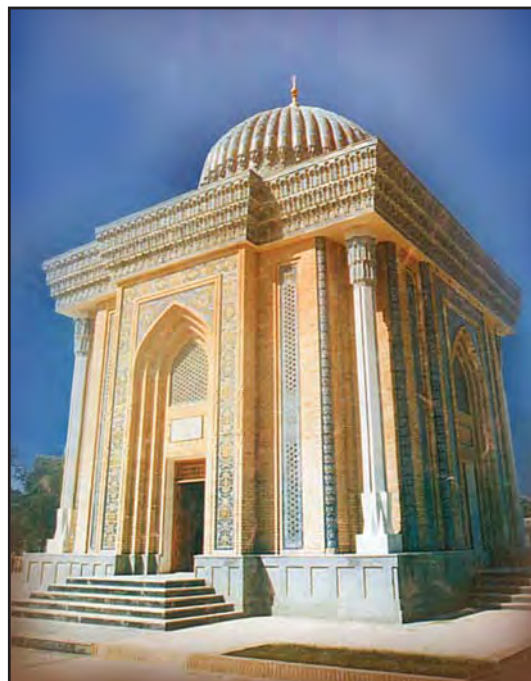
Меъмории Ўзбекистон дар солҳои истиқлолият бо суръат пеш рафт. Дар баробари биноҳои замонавӣ

Расми 40. Маҷмӯаи Ҳазрати Имом.

Расми 41. Тошкент. Минор масжиди.

Расми 42. Мақбараи Имом ал-Бухорӣ.

обидаҳои меъмории услуби шарқона барпо карда шуд. Донишгоҳи исломии Тошканд, Ҳазрати Имоми шаҳри Тошканд, маҷмӯаи Имом ал-Бухорӣ, ки дар деҳаи Челаки вилояти Самарқанд ҷойгир шудааст, аз ҷумлаи онҳост (расмҳои 40–42).

Мадрасаҳои Шердор, Тиллокӯрӣ, Улуғбеки майдони Регистон, мадрасаи Бибихоним, мақбараҳои Шоҳи Зинда ва Гӯри Амири Самарқанд, мақбараси Исмоили Сомонӣ, Масҷиди Калон, мадрасаи Мири Араб, Минораи Калон, Арки Бухоро, Ситораи Моҳи Хосаи шаҳри Бухоро, Ичанқалъа, мақбараи Паҳлавон Маҳмуди шаҳри Хева, масҷиди Кӯкғумбаз, мақбараи Шайх Кулол, Оқсаройи шаҳри Шаҳрисабз, Ҷӯрдаи Худоёрхони шаҳри Қӯқон, мадрасаҳои Кӯкалдош, Абулқосим, Ҳазрати Имоми шаҳри Тошканд барин обидаҳои таърихӣ ба дунё машҳуранд. Сатҳи ин обидаҳо бо кошинҳои нилии ҷозибадор ороиш ёфтаанд. Ба ин сабаб дар давоми асрҳо шукӯҳи шаҳомати худро нигоҳ дошта меоянд.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ёдгориҳои меъмории Ўзбекистон асосан, дар кадом шаҳрҳо ҷойгир шудаанд?
2. Номи машҳуртарин обидаҳои таърихи гуфта диҳед.

Супориши хонагӣ:

Номи шаҳрҳои таърихӣ, ёдгориҳои меъмории машҳури кишвар, ҳамчунин, калимаҳои алоҳида нишондодшударо ба дафтари истилоҳот нависед.

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗЎИ «МЕҲМОНОН ДАР НАЗДИ ЁДГОРИҲОИ МЕЪМОРИЙ»

Санъати меъморӣ низ мисли дигар навъҳои санъат кайфияти инсонро муайян мекунад, ба руҳият, қобилияти корӣ, фикрронӣ ва ҷаҳонбинии ӯ таъсир мерасонад. Ин ҳолатро бо тамошои бевосита (аз натура) ё сурати ёдгориҳои меъмории мансуб ба даврҳои гуногун, ки то замони мо ҳифз шуда омадаанд, эҳсос мекунем. Салобату шаҳомат, муҳташамии биноҳо ва ашёҳои нақшинкор нисбат ба табиат, диёри аҷдодӣ, меҳнати санъаткоронаи халқи эҷодкорамон дар мо ҳисси ифтихорро бедор мекунад. Масалан, ба воситаи мушоҳидаи бевосита ё нусхаи чопии сурати мадрасаи Шердори Самарқанд, мақбараи Исмоили Сомониي Бухоро, Ичанқалъаи Хева ба ин амин мегардед. Дар дар шахр ё деҳае, ки шумо сукунат доред, ба ҳамин монанд обидаи таърихӣ бошад, барои ба ёд овардани шакл ва ҳусну таровати онҳо кӯшиш кунед.

Санъати меъмории кишвари мо ба санъати ҷаҳон низ таъсиргузор будааст. Масалан, мақбараи Тоҷмаҳал, ки дар шахри Аграи Ҳиндустон бунёд шудааст, аз ҷониби авлоди ҳамватанамон Заҳириддин Муҳаммад Бобур сохта шуд (расми 43). Сохти дохиливу берунӣ, нақшҳои нафиси минора ва гумбази ин мақбараи мазкур ба обидаҳои Самарқанду Бухоро монанд аст.

Расми 43. Ҳиндустон.
Мақбараи Тоҷмаҳал.

Расми 44. Меҳмонон дар
назди ёдгориҳои меъморӣ.

Барои кор кардани композиция дар мавзӯи «Меҳмонон дар назди ёдгориҳои меъморӣ» тасвири яке аз обидаҳои дар боло зикршударо ба сифати объекти асосӣ гирифтани мумкин (расми 44).

Дар кор кардани композиция оид ба мавзӯ, пеш аз ҳама, чун одат аз сатҳи қоғаз хати **уфқ гузаронда** шуда, ҳудуди ҷойгиршудаи биноҳо ва осмон ҷудо карда гирифта мешавад. Сипас намуни умумии ёдгори ба сатҳи қоғаз компоновка карда ҷойгир карда мешавад. Дар ин ҳол ба нақшаи аввал, нақшаи дуввум, нақшаи саввум риоя карда хоҳад шуд. Сайёҳони аз мамлакатҳои дигар ташриф оварда намояндагони миллатҳои гуногун мебошанд. Ба ин мувофиқ либосҳои онҳо низ гуногун мешавад. Масалан, қиёфаи беруна, ранг, шакл, андоза, ороиши либосҳои англис ё араб, немис ё ҳиндуҳо аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Дар кор кардани расм мутаносибии тарафайни муҳити атрофи шакли шарқонаи обидаи таърихӣ, ба

бино мувофиқ омадани ороишҳои нақш, нисбатҳои дар пеш будаи танаи инсон ба инобат гирифта мешавад. Қисмҳои соя, нимсоя, сояи баланд, рефлекс, перспектива дуруст иҷро шавад, расм боз ҳам боварбахш ва мазмунноктар мебарояд. Баъди бо қаламтасвир ба итмом расондани композитсия бо рангтасвир ба анҷом мерасонед.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Таъсири санъати меъмории кишварамонро ба санъати меъмории ҷаҳон гуфта диҳед.
2. Чаро сайёҳони хориҷӣ барои тамошо кардани шаҳрҳои қадимаи мо ҳусни таваҷҷуҳ доранд?

Супориши хонагӣ:

1. Бо рангтасвир ба анҷом расонидани композитсияи «Меҳмонон дар назди ёдгориҳои меъморӣ».
2. Навиштани калимаҳои алоҳида нишондодшуда ба дафтари истилоҳот.
3. Ҷамъ кардани расм ва фоторепродуксияҳо оид ба шаҳрҳои қадима.

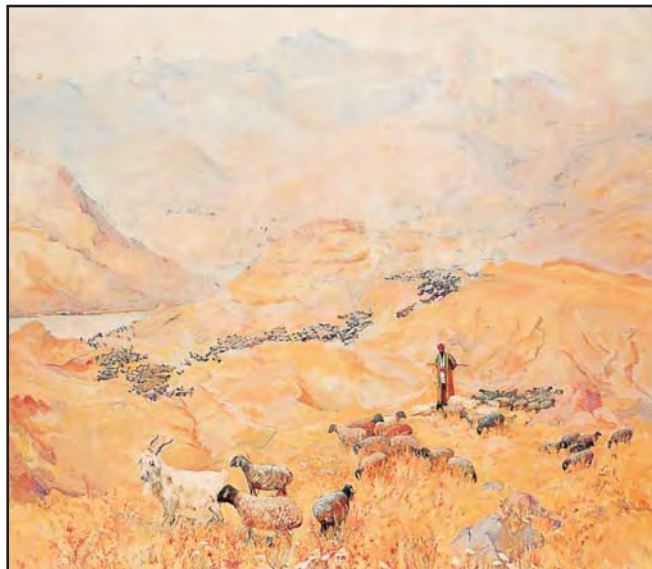
КОР КАРДАНИ ҲАЙКАЛ ДАР МАВЗӯИ «ЧӯПОНПИСАР»

Рассомон дар асарҳои худ образи соҳибони касбҳои гуногунро офаридаанд: баъзе рассомон актёрони, баъзеҳо навшанда ва шоирон, баъзеҳо олимонро тасвир кардаанд.

Рассоми халқии Узбекистон Раҳим Аҳмедов дар сурати «Чӯпонписар» олами зоҳириву ботинии

Расми 45. Раҳим Аҳмедов. Чўпонписар.

Расми 46. Фаҳриддин Тоҳиров. Пода.

соҳиби касби ҳам пурмашаққат, ҳам пуршараф – чўпонписарро бо рангубори равшан ифода кардааст (расми 45).

Ҳамчунин, оид ба ҳаёти чўпонҳо асарҳои Неъмат Қўзибоев, Ғафур Абдурахмонов, Зухриддин Исломов, Фаҳриддин Тоҳиров (расми 46) ва рассомони дигар ҳам мавҷуд аст.

Акнун диққати Шуморо ба ҳайкали «Чўпонписар»-и Туркман Эсонов менигаронем (расми 47). Дар он қиёфаи бачае, ки моли худро ба айлоқ мебарад, тасвир шудааст. Дар ҳайкал образи гове, ки ба партофта рафтани гўсолааш

Расми 47. Туркман Эсонов. Ҳайкали «Чўпонписар».

чашмаш насӯхта, меравад ва бачае, ки барои ба зудӣ ба пода расондани молаш саъй мекунад, бо маҳорат кор карда шудааст.

Шумо репродуксияи додашударо бо диққат мушоҳида кунед ва андеша карда бинед, фантазияи худро ба кор андозед. Барои коркарди ҳайкал дар мавзӯи «Чӯпонписар» оиди вариантҳо фикр кунед.

Пеш аз коркарди ҳайкал қиёфаи чӯпони дар асарҳои болоӣ тасвиршуда, ҳолати характери ӯ, либосҳои китфашро ба хотир оред. Дар асоси ҳаминҳо қиёфаи дар тасаввури худатон бударо мустақил месозед.

Баъди маъқул шудани ангора аз лой ё пластилин марҳила ба марҳила ба сохтани ҳайкал мегузаред. Дар сохтани ҳайкал ба нисбати қисмҳои танаи одам эътибор диҳед ва мувофиқ ба он қисмҳои лойро ҷудо карда гиред. Вақти коркарди он ба тарзи иловагӣ ба образи чӯпонписар ҳайкали саги гургир ё аспро илова карда, композитсия созед, коратон боз ҳам мазмуннок мебарояд. Композитсияро ду нафар шуда ҳам кор кардан мумкин.

Баъди нахустин пардоздиҳӣ ба аъзои танаи чӯпонписар онҳоро бо ҳамдигар пайваст мекунад. Чунонки дар намуна оварда шуд (расми 48), марҳила ба марҳила ба тасвир кардани ҳолати аслии ҳайкал ҳаракат кунед.

Баъди яқоя кардани аъзои танаи ҳайкал, метавонед қисмҳои хурди онро кор кунед. Дар ҷараёни кор ба қоидаи муҳими ҳайкалтарошӣ-дуруст тасвир кардани нуқтаи таъғоҳии қомати чӯпонписар ҳаракат кунед.

Расми 48. Шахло Юсупова. Марҳилаҳои сохтани ҳайкали чӯпонписар.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Дар рангасвир намуди айлоқ чӣ гуна тасвир шудааст?
2. Ба асари «Чӯпонписар»-и Раҳим Аҳмедов таъриф диҳед.

3. Дар ҳайкали «Чўпонписар»-и ҳайкалтарош Туркман Эсонов чӣ гуна воқеа тасвир шудааст?

Супориши хонагӣ:

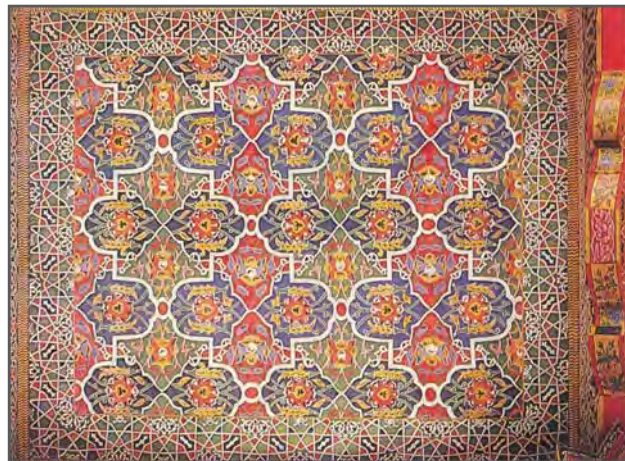
Ҳайкали «Чўпонписар»-ро мустақил давом дода, ба анҷом расонед.

КОР КАРДАНИ НАҚШ ДАР ШАКЛИ КВАДРАТ

Инсон аз қадим асбобҳои мавриди истифодаи худ, ҷойи зисташро барои бо нақшҳои зебо ва дилкаш оро дода зиндагӣ кардан одат кардааст. Ин бошад, ба боз ҳам рушди намудҳои санъати ороиши амалӣ мисли кандакориҳои рӯи чӯб, наққошӣ, гаҷкорӣ сабаб мегардад.

Нақшҳои ба шифт ва девори дохилии иншооти меъморӣ, хонтахта ва курсиҳо, кӯзаҳои чӯбин кор кардаи устоёни наққош ва кандакориҳои рӯи чӯби ўзбек Ортиқ Файзуллоев, Ёқубҷон Рауфов, Тоир Тўхтаҳўҷаев, Ҷалил Ҳакимов, Анвар Илҳомов, Ганӣ Каримов бо нозукӣ, нафисӣ ва мафтункориҳои худ дурдонаҳои санъати ороиши амалии ўзбек ба ҳисоб меравад (расмҳои 49–50).

Барои кор кардани нақш дар шакли квадрат квадрати тарафҳояш аз 8 см иборат кашед. Онро чун дар боло нишондодашуда ба 4 кунҷи баробар тақсим карда, ба ҳар як қисм ҷузъи барг, дар дохилаш бошад, дар даруни доирае, ки диаметраш аз 4 см иборат аст, ойгул (нақши моҳӣ)-и ҳашткунҷаро кашед. Аз чор тарафи ойгул элементи

Расми 50. Нақшҳои қисми дохили бино.

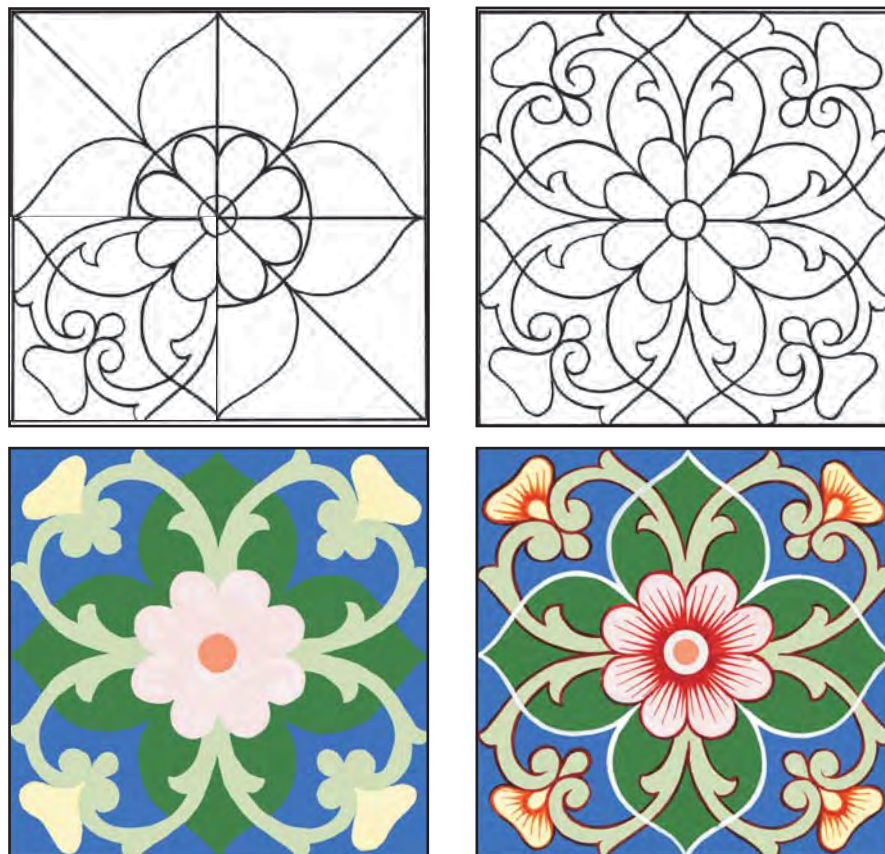
Расми 49. Дар ва қуфли бо кандакориҳои рӯи чӯб ороишёрфта.

навдаи қаҷақмонандро мекашад. Ҷузъҳои нақши пайвасти онҳоро барои аз марказ дар дурии якхела ба тарзи симметрии ҷойгир шудан ҳаракат кунед.

Барои ин чунонки дар мавзӯи 7 таъкид гардид, аз коғази калка истирода бурда, барои ян хел тақдим кардани қисмҳои композитсияи нақш бо тарзш симметрии муваффақ мегардад.

Дар нақши намунавӣ дар дохили квадрат фақат ҷузъҳои нақши исломӣ ҷой гирифтааст (расми 51). Шумо дар кори худ метавонед нақши омехта кашед.

Дар шакли ҳосилшуда ҷузъҳои нақши ихтиёрийи кашида мешавад. Баъди анҷом ёфтани ҳамаи

Расми 51. Низомиддин Турсуналиев. Марҳилаҳои коркарди нақш дар дохили квадрат.

корҳои кашидани нақш хатҳои зиёдатӣ маҳв карда мешавад ва ба рангубор мегузаранд. Дар нақши дар намуна овардашуда ҷузъҳои гул гарм, рангҳои тағзамин (фон) бошад, бо рангҳои сард дода шудаанд. Шумо дар композитсияи нақши худатон низ гаммаи устувори рангҳоро нигоҳ дошта, барои истифодаи бамаврид аз рангҳои муқобил ҳаракат кунед.

Ортиқ Файзуллоев

Рассоми халқии Ўзбекистон, академики Академияи бадеии Ўзбекистон, соҳиби медали тиллоии Академияи бадеӣ. Соли 1933 дар шаҳри Тошканд ба дунё омад. Хатмкардаи омӯзишгоҳи рассомии ҷумҳурӣ, шуъбаи расм ва нақшакашии Донишкадаи давлатии омӯзгории Тошканд ба номи Низомӣ мебошад. Ҷ бинобар кандакории рӯи ҷӯб ва устухон устои машҳур мебошад. Асарҳояш дар Музеи адабиёт ба номи Алишер Навоӣ, Меҳмонхонаи Ўзбекистон, Қасри санъат ба номи Навоӣ ва як қатор мамлакатҳои хориҷӣ мавҷуд аст.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Фарқи байниҳамдигарии квадрат ва чоркунҷаро гӯед.
2. Нақшҳо бо кадом мақсадҳо кор карда мешаванд?
3. Дар рангубори нақшҳо аз кадом рангҳо истифода мебаранд?
4. Дар хусуси устоҳои кандакории рӯи ҷӯб ва наққошони ўзбек чиҳо медонед?

Супориши хонагӣ:

1. Нақши шакли квадратро бо ранг ба анҷом расонида омадан.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшуда ва номи устоҳои машҳури ўзбекро ба дафтари истилоҳот навишта омадан.

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗЎИ «БОЗИҲОИ ВАРЗИШЇ»

Дар мамлакатамон барои рушди варзиши бачагона корҳои чашмрас ба сомон расонда мешавад. Ҳукумати мо ба варзиш, аз ҷумла, варзиши бачагона эътибори алоҳида медиҳад. Дар солҳои истиқлолият дар натиҷаи рушди варзиш дар мамлакатамон бисёр чемпионҳои Осиё, ҷаҳон ва Олимпиада ба камол расиданд. Ғолибони мусобиқаҳои байналхалқии варзиш байрақи кишварамонро дар майдонҳои варзиши ҷаҳон ба зинаҳои баландтарин бардоштанд.

Хусусан, дар олимпиадаи соли 2016-ум 13 нафар варзишгарони Ўзбекистонӣ ғолиб ва ҷоизадор шуданд, Рустам Нуриддинов, Ҳасанбой Дўсматов, Шаҳобиддин Зоиров, Фазлиддин Ғоибназаров бошад чемпионӣ олимпиада гардиданд.

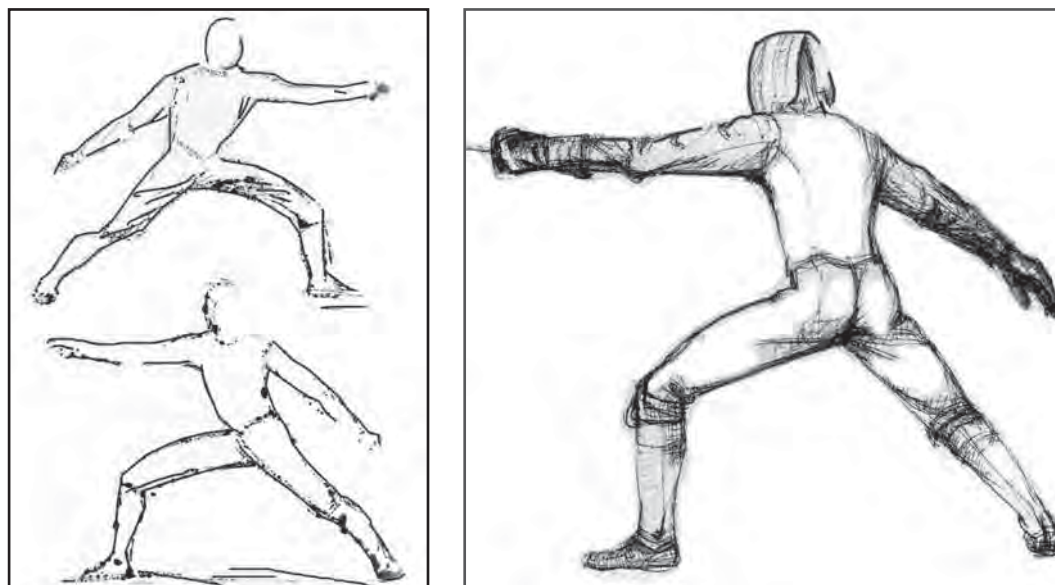

Расми 52. Лавҳаҳо аз мусобиқаҳои варзишӣ.

Дар мамлакатамон мусобиқаҳои сезинагии «Умед ниҳоллари», «Баркамол авлод» ва «Универсиада» мунтазам баргузор мешаванд. Гӯштини миллии мо аз ҷониби ҷаҳониён ҳамчун навъи байналхалқии варзиш эътироф гардидааст.

Пеш аз кор кардани расм дар мавзӯи «Бозиҳои варзиш» ягон мусобиқаи варзишии ба худатон маъқулро пеши назар оред (расми 52). Пас эпизоди дар тасаввуратон бударо ба тарзи расми мусаввада ба коғаз кор гӯштин. Аз вариантҳои мисли «Дар майдони гӯштин», «Футболистони ҷавон», «Духтари гимнастикачӣ», «Велопойга», «Ринг», «Паҳлавон мешавам», «Дарвозабон», «Теннисчи ҷавон», «Шамшерзанон» (расми 53) якеашро интихоб кардан мумкин.

Дар кор кардани композитсия нахуст бо фото-

Расми 53. Мусаввадаи расми ҳаракати шамшерзан.

материалҳои оид ба варзиш шинос шавед, интихоб кардани мавзӯ баъри композитсия осон мешавад.

Бояд ба дафтар ҳаракати асосии танаро нишон дода, тартиби дар расм тасвир кардани онро муайян намоед. Дар мавзӯи гӯштин зӯрозмоии ду гӯштингир, дар мавзӯи футбол футболисте ҳарифашро фиреб дода гузаштан ё ба дарвозаи ӯ тӯб задан, муштзане ба муштзани дигар зарба задан, бошиддат ба пеш ҳаракат кардани веловарзишгарро тасвир карда метавонед.

Дар коркарди расм баъри батафсил тасвир кардани қиёфаи одамон эътибори зиёд додан шарт нест. Аз ҳама муҳим, мазмун ва мавзӯ ва ҳаракати варзишгарро нишон додан мебошад.

Дар коркарди тасвири расм ҳолати характерноки даст, по, сар ва танаро дар ҷараёни мусобиқа ба хотир оред. Ин ҳолатҳо пайдо шаванд, шиддат ва ҷозибаи замони бозӣ дар расматон мунъакис мешавад. Майдони баргузоршавии мусобиқа (майдон, корт, ринг, гилем), тамошобини атроф, қаду қомати шахси ҳаракаткунанда дар асоси қоидаҳои перспектива кор карда мешавад. Баъди дар дарси аввал бо қаламтасвир кор карда шудани композитсия дар дарси дуввум бо рангтасвир кор карда мешавад. Рангуборкуниро аз қисмҳои калон шурӯъ карда, баъд ба қисмҳои хурд ва ҷузъиёт мепардозанд. Аввал тобиши рангҳои кушод, баъд ранги баланд дода мешавад. Мувофиқи перспективаи ранг чизҳои наздикбуда равшантар, аниқтар, чизҳои дар қафо буда андаке хиратар кор карда мешаванд.

Дар композитсиятон ба либосҳои варзиш эъ-

тибор диҳед. Ранги либоси бозингарон аз ҳариф бояд фарқ кунад.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Аз ғолибон Олимпиада аз Ўзбекистон ва чемпионҳои ҷаҳон кихоро медонед?
2. Дар мусобиқаҳои варзишӣ ҷамоаҳо ҷаро дар ду хел либос ба майдон мебароянд?
3. Дар вақти мусобиқа ҳолатҳои характерноки тана чӣ гуна тағйир меёбад?

Супориши хонагӣ:

Баъд аз дарси аввал композитсия дар мавзӯи «Бозиҳои варзишӣ»-ро бо қаламтасвир, баъд аз дарси дуввум бо рангтасвир кор карда биёед.

КОРИ НАЗОРАТИИ 2

I. Дониши назариявиатонро мустаҳкам кунед.

1. Паррандаҳо аз ҳамдигар чӣ гуна фарқ мекунанд?
2. Кадом намудҳои нақш мавҷуд аст?
3. Кадом ёдгориҳои меъмории Ватанамонро медонед?
4. Устоҳои машҳури кандакории рӯи чӯб, гаҷқорӣ ва наққоширо гуфта диҳед.

II. Зеҳнатонро санҷида бинед.

1. Рангҳои гармро ёбед.

A) сабз, кабуд, сиёҳ;	C) кабуд, сурх, сабз;
B) сафед, сиёҳ, хокистарӣ;	D) зарди кушод, сурх, зард.

2. Истилоҳоти оид ба наққоширо ёбед.

A) ҳайкал, зевар, нимтана;	
B) гиреҳ, композитсия, ислимӣ;	
C) китоб, мӯйқалам, қалам;	D) ранг, қоғаз, палитра.

3. Номи обидаи Самарқандро ёбед.

- A) мақбараи Исмоили Сомонӣ;

- В) мақбараи Паҳлавон Маҳмуд;
 С) мақбараи Шоҳи Зинда; D) Манори кӯтоҳ.
- 4. Номи иншооти таърихии Бухороро муайян кунед.**
 А) Манораи Калон; С) Ичанқалъа;
 В) мадрасаи Шердор; D) мақбараи Шайх Кулол.
- 5. Обидаҳои таърихии Хеваро муайян кунед.**
 А) Бибиҳоним, мадрасаи Шердор;
 В) Тупроққўрғон, Минораи Калон;
 С) Манори Калта, Ичанқалъа;
 D) мақбараи Шайх Кулол, мадрасаи Кӯкалдош.
- 6. Бозиҳои сезинавии варзиширо муайян кунед.**
 А) ғўштин, бузқашӣ, шамшерзанӣ;
 В) бузқашӣ, гимнастикаи бадеӣ, пойга;
 С) «Умид ниҳоллари», «Баркамол авлод», «Универси-
 ада»;
 D) «Ташаббус», «Янги авлод», «Умед ғунчалари».

КОР КАРДАНИ РАСМ ДАР МАВЗЌИ «ЗИМИСТОН ОМАД»

Дар рӯзҳои барфии зимистон табиат либоси сапед бар бар мекунад. Ин гуна қиёфаи ба худ хос гирифтани зимистон барои эҷод кардани би-сёр рассомон илҳом мебахшад. Аз рассомҳои рус асарҳои «Зоғчаҳо парида омаданд»-и А.Саврасов, «Барфи нахустин»-и А.Пластов, «Рӯзи офтобии зимистон»-и И.Грабар, «Зимистон»-и Ф.Шишкин, «Девори шарқӣ»-и Е.Стрелников, «Март»-и И. Левитан, аз рассомони ўзбек асарҳои «Зимистон дар Оқтош»-и Раҳим Аҳмедов, «Зимистон дар Ғелон»-и Муҳаммадиёр Тошмуродов, «Шоҳимардон». «Либоси сафед»-и Чӯра Асра-

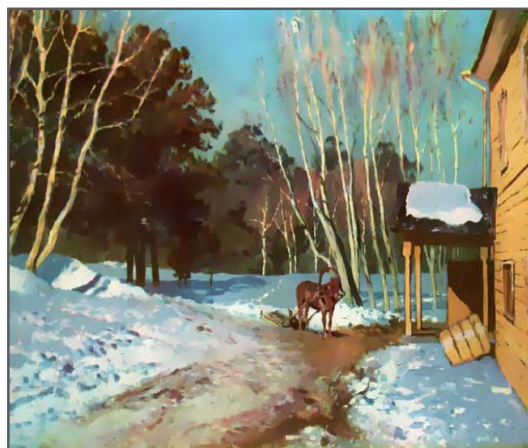
Расми 54. Раҳим Аҳмедов.
«Зимистон дар Оқтош».

Расми 55. Евгений Стрелников.
«Девори шарқӣ».

Расми 56. Муҳаммадиёр Тошмуродов.
Зимистон дар Фелон.

Расми 57. Исаак Левитан.
Март.

Расми 58. Чӯра Асранов.
Шоҳимардон. Либоси сафед.

нов «Зимистон дар Чимён»-и Ортиқали Қазоқов, «Девори шарқӣ»-и Е.Стрелников зинати зимистон гуногун тасвир шудааст (расмҳои 54–58).

Дар асоси сурат, ҳамчунин, хотираву тасаввуратон дар мавзӯи «Зимистон омад» аз ҳамсо лонатон ибрат гирифта, композитсияи мустақил кор кунед. Пеш аз кор кардани композитсия воқеиятҳои дар асарҳои рассомон тасвиршударо дар асоси мушоҳидаҳоятон ба тасаввуроти ташак-кулёфтаи худ таъя кунед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Фасли зимистон аз фаслҳои дигар чӣ гуна фарқ мекунад?
2. Дар ин фасл табиат чӣ гуна қиёфа мегирад?
3. Дар бораи бозиҳои зимистона нақл кунед.
4. Ранги сафед дар рӯзҳои зимистон чаро тағйир меёбад?
5. Аз шеърҳои, ки дар васфи зимистон медонед, гуфта диҳед.

Супориши хонагӣ:

1. Композитсияи дар дарс шурӯъкардаро дар хона ба анҷом расонед.
2. Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Бозиҳои зимистона».

ЧОРЯКИ III

КОР КАРДАНИ НАҚШ ДАР МАВЗЎИ ДОИРА

Нақшҳои дар дохили доира кашидашуда аз ҷиҳати сохти схематикӣ ва ҷойгиршавии ҷузъиёт ба нақшҳои квадрат монанд мешавад. Нақши асосии тасвиршаванда дар маркази доира ҷойгир шуда, мумкин аст, ки канорҳояш ҳолӣ монад, ба-ракс дар канорҳои доира нақшҳои камоншакл буда, марказ ҳолӣ монад, ё ки ҳам дар марказ, ҳам дар канорҳояш нақшҳо шаванд.

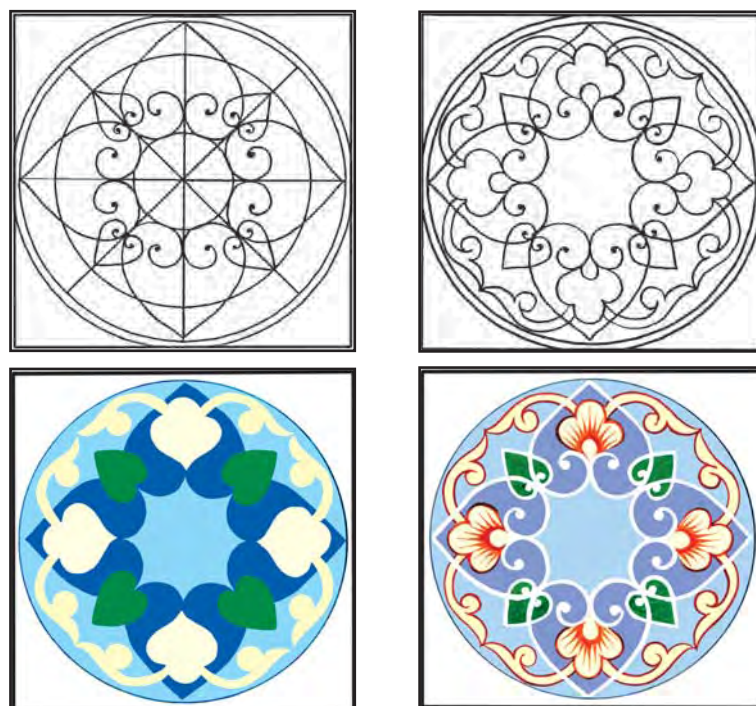
Дар кор кардани композитсияи «Нақш дар шакли доира» ҳангоми кашидани нақш дар шакли чоркунҷаи рост ва квадрат ба малакаи худ така кунед (расми 59).

Кашидани нақшо ба сатҳи дафтар аз кашидани доираи диаметраш 9 см буда оғоз мекунад. Хатҳои тири доира онро ба чор қисми баробар ҷудо мекунад. Композитсияи нақше, ки шумо месозед, чор маротиба ба тарзи ритмӣ такрор мешавад. Бачагони боиктидори ба наққошӣ шавқманд доира-ро ба 6 ё 8 қисм ҷудо карда, композитсияи нақши нисбатан мураккабтарро кашиданашон мумкин.

Расми 59. Намунаи нақши дар шакли доира кор кардашуда.

Ба шакли схематикии ҳосилшуда аз ҷузъиёти нақш (барг, бофта, пахта, қачақ) банавбат кашада, корро бо қалам ба охир мерасонед. Баъди ҳосил шудани аз чор як қисми композитсия онро ба қоғази карна ифода карда, қисми боқимондаи доираро рӯбардор мекунед. Баъди ҳосил гардидани композитсияи нақш барои дар ранг кор кардани он мепардозед. Нақш зина ба зина рангубор гардида, ба охир мерасад. Дар додани ранг ба қоғази дар офаридани нақши чоркунҷа нишондодшуда риоя карда мешавад. Дар ҷараёни кор ба марҳилаҳои дар расми 58 нишондодшуда амал кунед. Дар ҷараёни ранг кардани нақш ба мутано-

Расми 60. Низомиддин Турсуналиев. Марҳилаҳои кор кардани нақш дар шакли доира.

сибии рангҳо, ба муносибати рангҳои гарм ё сард эътибор диҳед.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Фарқи ашёи шакли квадрат, доира, чоркунча аз чӣ иборат аст?
2. Нақши шакли доира дар кучоҳо вомехӯрад?

Супориши хонагӣ:

1. Ба анҷом расонда омадани нақши шакли доира.
2. Намунаҳои нақши ашёҳои санъати амалии дар хонатон бударо таҳлил кунед.

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗҶИ «ДУХТАРИ ДАР ДАСТ САБАД»

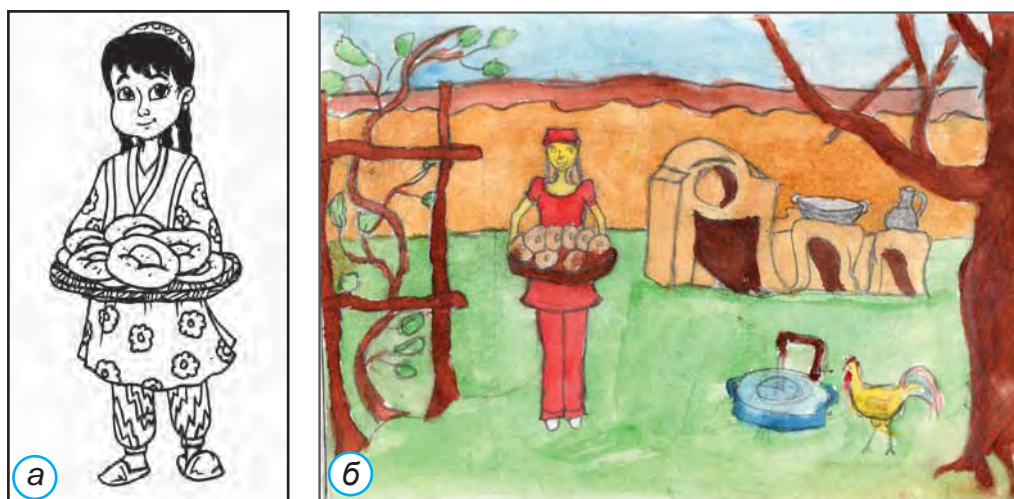
Халқамон аз қадим нонро азиз медорад. Оби нон, нони фатир, нони ҷазнок, нони лочира (нони нафис), нони ширӣ, нони гӯштнок, нони тӯхфагӣ барин намудҳои зиёди нон мавҷуд аст. Нонҳои нав аз танӯр кандашуда, гармогарм, мулоим ва кулчаҳоро аз ошхона ба хона бештар бо сабад мебаранд.

Ҳангоми ёфтани ҷузъиёти композиция таассуроти дар хотиратон буда, растаҳои нони бозорро пеши назар биёред, сохтани композиция осон мешавад.

Дар ин дарс дар мавзӯи «Духтари дар даст сабад» композиция кор мекунед. Дар расми 61-а расми худи духтари дар даст сабад (расом У.Сулаймонов), дар расми 61-б бошад, манзари паҳлу ва қафои духтари ҳамсолатон дар якҷоягӣ)

тасвир шудааст. Дар дарси аввал тагманзари ақибнамуди як қисми ҳавлӣ, ошхона, оташдон ва танӯри он тасвир шавад, дар дарси дуввум тасвири духтари дар даст сабадро илова карда, композитсияи яклухт меофаред. Чун намуна композитсия офариданатон шарт нест, балки дар мавзӯи мустақил ба дигар қиёфа метавонед расм офаред.

Ошхонаҳо бештар тобистонаву зимистона мешаванд. Пеш аз оғози расмкашӣ бо расмҳои «Канда-

Расми 61. Духтари дар даст сабад.

ни ангур», «Дугонаҳо»-и Павел Бенков (расми 62), «Ҳавлии ман»-и Раҳим Аҳмедов, «Ҳавлӣ»-и Абдуманнон Юнусов (расми 63) шинос мешавем.

Шумо расмҳоро мушоҳида карда, барои аниқ кардани тагманзари қафо, нақшаи аввал, нақшаи дуввум, маркази композитсия ҳаракат кунед. Дар асоси тасаввуроти ҳосилшуда ҳавлӣ ва ошхонаи

Расми 62. Павел Бенков.
Дугонаҳо.

Расми 63. Абдуманнон
Юнусов. Ҳавлӣ.

худро хаёлан тасаввур намуда, расми хомакӣ ва ангораҳо кор мекунад.

Шакл ва нисбати ба худ хоси танӯр ва оташдон, ки мавҷудияти онҳо дар ошхона лозим аст, ба қоидаҳои перспектива риоя карда, ба хотир оварда, ба кашидан мегузаред. Ба расматон чиҳозҳои дигари ошхона мисли сатил, ҳезум, болқа илова гардида, кор карда шавад, композитсия боз ҳам пурмазмун мебарояд.

Агар расми ошхонаи тобистонаро кор карданӣ бошед, чӣ гуна ҷойгиршавии дарахтони меваноки ҳавлӣ, тоқоро ба хотир оваред. Дар дарси дуввум симои духтари дар даст сабад меомадаро дар заминаи манзараи ошхонаи дар дарси якум коршуда тасвир кунед. Ҳолати характерноки замони хамшавии дастони духтари сабад бардошта, либоси мил-

лии болопӯш, сабад ва нонҳои он зина ба зина
кашида мешаванд.

Композитсия баъди дар қаламтасвир кор карда
шудан рангубор карда ба охир расонда мешаванд.
Расми духтар дар ранг додан барҷастатар, аниқтар
кор карда шавад, манзараи қафо кушодтар кор кар-
да хоҳад шуд. Барои бо рангтасвир кор кардани
композитсия ба рангҳои асосӣ ва ҳосилшуда, то-
биши рангҳои муқобил, ҷойи равшан, соя, нимсоя,
рефлекс барин ҷузъиёти тасвир эътибор диҳед.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Намудҳои нонро номбар кунед.
2. Колорит чист?
3. Ошхонаи хонадонатон чӣ гуна ҷойгир шуда-
аст?

Супориши хонагӣ:

1. Дар дарси аввал композитсияи «Духтари дар
даст сабад» бо қаламтасвир, дар дарси дув-
вум ва дар хона бо рангтасвир ба пуррагӣ кор
карда ба анҷом расонида мешавад.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшударо ба даф-
тари истилоҳот нависед.

КОР КАРДАНИ ҲАЙКАЛ ДАР МАВЗӢИ «ШУТУР ВА ШУТУРБАЧА»

Гӯсола, барра ва бузғолаи нав зоидашударо бо
меҳри алоҳида тамошо мекунем. Ба ҳамин монанд
тойча ё шутурбача низ хеле зебо мешавад.

Мавзӯи тасвир кардани ҳайвонҳо дар замони

қадим ҳам, дар ҳоли ҳозир ҳам яке аз жанрҳои завқбахштарини санъати тасвири будааст. Ҳайкалҳои калони дар Мисри Қадим аз санги Сфинксҳо кор кардашуда, тасвири шер ва оҳуи ба пештоқи мадрасаи Шердори шаҳри Самарқанд инъикосшуда, тасвири асбобҳои кулоливу заргарии ҳангоми кофтуковҳои археологӣ ёфтшуда ҳам аз мавҷудияти вобастагиро байни инсон ва ҳайвонҳо дарак медиҳанд.

Жанри анималисти дар ҳайкалтарошӣ низ васеъ истифода мешавад. Аз ҷумла, дар ҳайкалтарошии декоративӣ ба тасвири ҳайвонҳои қиёфаи бозичаҳои гуногун васеъ ҷой дода шудааст (расми 64). Аз устоҳои халқӣ кори Усто Ҷӯрақулов, Абдурахим Мухторов, Ҳамробибӣ Раҳимова на танҳо дар Ўзбекистон, балки дар мамлакатҳои хориҷа низ машҳур аст. Барои он ки асарҳои онҳо аз хуштакҳо ва ҳайкалчаҳои декоративии хурдҳаҷм иборат аст, ин навъи ҳайкалтарошӣ **пластикаи хурд** низ номида мешавад.

Бо тафовут аз пластикаи хурд асарҳое, ки дар ҳайкалтарошии дастгоҳӣ дар жанри анималисти кор карда мешаванд, бо **усули реалисти** офарида хоҳанд шуд.

Ҳайкалҳои «Шутурча»-и Абдумӯъмин Бойматов, «Чӯпон-

Расми 64. Шаҳноза Муъминова.
«Насриддин Афандӣ».

писар»-и Туркман Эсонов (расми 47) ном ҳайкал-тарошони ўзбекистониро бодикқат мушоҳида кунед, тасвир кардани ҳайкали шутуре, ки шумо дар дарси имрӯза кор кардани онро лозим медонед, ба осонӣ ҳал хоҳад шуд.

Пеш аз шурӯъ ба кор кардани ҳайкали шутур оид ба шутурҳо тасаввуротатонро ба сифати образи махсус ҳаракат кунед, ки пеши назар оред. Ҳангоми кор ҳайкали шутур ба кӯҳони он эътибор диҳед, яъне, онҳо яккӯҳонаву дукӯҳона мешаванд (расми 65).

Дар тасвирҳои қадим, масалан, дар миниатюраи Шарқ ҳам, дар миниатураҳои ҳозиразамон ҳам тасвири шутур аз ҷониби рассомон васеъ корбаст гардидааст (расми 66).

Пеш аз коркарди ҳайкал барои намуди онро аниқ

Ҳамробибӣ Раҳимова

Соли 1896 дар ноҳияи Вобканд ба дунё омад. Ҳайкал-тарош-кулолгаре, ки бозичаҳои сафолини хурдҳаҷми анъанавӣ месозад. Асарҳои ӯ аз пластикаҳои майдаи шакли асп, фил, хар, той, барра, нармеш, мурғи афсонавӣ ва ҳайвонҳо ва ҳуштокчаҳо иборат буда, дар қиёфаи онҳо юмор мавҷуд аст. Асарҳои Ҳамробибӣ дар музейҳои Луври Париж, Эрмитажи Санкт-Петербург, ҳамчунин, Керамикаи ҷаҳони Италия ҷой гирифтааст.

Расми 65. Шутур ва шутурбача.

Расми 66. Тасвири шутурон. Порча аз миниатураи дар давраи Сафавиён кор кардашуда.

Расми 67. Шахло Юсупова. Марҳилаҳои коркарди ҳайкали «Шутур ва шутурбача».

тасаввур намудан бо қалам дар коғаз мусаввадашро омода мекунед. Дар он ҷиҳатҳои ба худ хоси танаи шутур, нисбатҳои байниҳамдигарии қисмҳои танаро аниқ карда мегиред. Сипас аз онҳо ба равиши ба онҳо мувофиқ аз пластилин порчаҳо тайёр мекунед, яъне, қисми калонтарини он-тана, сар, пойҳо, кӯҳон ва думашро дар алоҳидагӣ кор карда, баъд онҳоро пайваст мекунед (расми 67). Дар тайёр кардани кори худ аз тасвири намунавӣ ба таври эҷодӣ истифода кардан мумкин. Пас аз қисмҳои алоҳидаи ҳайкалро ба ҳамдигар часпондан ба он

Расми 68. Ҳайкали «Оҳуча».

коркарди умумӣ дода мешавад. Дар он шумо бо кӯмаки стеки чӯбин ҷойҳои зиёдатиҷро бурида, метарошед, баракс ҷойҳои камашро пурра карда, барои инъикоси намуди асосии тасвир ҳаракат кунед. Агар шумо тасвирро дар андозаи калонтар кор карданӣ бошед, аз сими мулоим қолиб созед.

Дар кор кардани композитсияи худатон аз ҳайкалчае, ки дар расми 68 таҳти номи «Оҳуча» аз пластилин сохта шудааст, метавонед эҷодӣ истифода баред.

Дар ҷараёни кор бо пластилин ё лой ба тозагӣ эътибори алоҳида диҳед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Пластикаи хурд чист?
2. Аз кулолгароне, ки аз пластикаи хурд асарҳо офаридаанд, кихоро мешиносед?

Супориши хонагӣ:

1. Ҳайкали шутури дар синф оғозкардaro ба анҷом расонидан.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшударo ба дафтари истилоҳот навишта омадан.
3. Барои бачагони боиқтидор: композитсияи мустақили шутур тасвиршударo кор кардан.

КОР КАРДАНИ СУРАТ ДАР АСОСИ АФСОНАИ «ЗАН, КАЛТАК»

Яке аз бузургтарин кашфиётҳои инсон китоб мебошад. Китобҳои бо расмҳои зебо ороишёртарo дида, алоҳида завқ мегиред. Ба афсонаҳои халқии ўзбек «Пишаки шамъчироғ гирифта» (расми 69), «Зиёд далер» rassom Абдуқаҳҳор Маҳкамов тасвирҳои аҷиб кор кардааст.

Худи rassom бо мазмуни асари бадеии тасвиршаванда шинос шуда, ҷиҳатҳои мавзӯии тасвирро муайян карда мегирад. Дар асоси ин таассуротҳо дар чанд вариант расмҳои хомакӣ кор мекунад. Дар асоси расмҳои хомакӣ коркардшуда композитсияҳои ба мазмуни асари адабӣ мувофиқро кор мекунад. Мақбултарини ана ҳамин композитсияҳоро ба сифати варианти охирини тасвир кор мекунад. Шумо низ пеш аз шурӯъ кардани ҷараёни коркарди тасвир

Расми 69. Абдуқаҳҳор Маҳкамов. Суратҳои ба афсонаи «Гурбаи шамъчироғ бардошта» кор кардашуда.

ба афсонаи тавсияшаванда мазмуни онро таҳлил кунед. Барои ба хотир овардани хондаҳоятон ё мултфилмҳои аз оинаи нилгун дидаатон ҳаракат кунед.

Дар коркарди композитсияи ҷамъбастии тасвир кори рассомони тасвиргарро бо диққат мушоҳида кунед (расмҳои 69-71).

Дар дарси имрӯза ба шумо коркарди тасвир ба афсонаи «Зан, калтак» тавсия карда мешавад. Бо омӯзгор маслиҳат карда, шумо метавонед, ки дигар афсонаи ба худатон маъқулро интихоб кунед. Пас, пеш аз шурӯи кори тасвир ба афсонаи «Зан, калтак» қаҳрамонҳои онро ба хотир биёред. Қиёфаи онҳоро чӣ гуна эзоҳ хоҳед дод?

Ҳангоми фикр кардани композитсияи тасвир аз болои бадиву бадкирдорӣ ғалаба кардани некиро

Расми 70. Зилола Сулаймонова. Суратҳои ба қиссаи «Бачаи шум»-и Ғафур Ғулом кор кардашуда.

дархотир доред. Дар афсонаи «Зан, калтак» саргузашти сайёди куҳансол ҳикоя карда мешавад. Дар яке аз рӯзҳо ба тӯри сайёди куҳансол лаклак меафтад. Лаклак аз сайёд илтимос мекунад, ки ўро озод кунад, бар ивазаш се хоҳишашро амалӣ мегардонад. Мӯйсафед лаклакро озод мекунад. Дар яке аз рӯзҳо чун мӯйсафед пай мебарад, ки дар зиндагияш мушкилие пеш омадааст, назди лаклак меравад. Лаклак ба мӯйсафед бори аввал дастурхони кушод, бори дуввум хумчаи ҷӯшанда ҳада мекунад. Лаклак дар роҳ ба туфайли ода-

мони ҳилагар фиреб хӯрдани мӯйсафедро фаҳмида, ба ӯ «Зан, калтак» ҳадя мекунад. Мӯйсафед ба кӯмаки «Зан, калтак» ҳақиқатро фаҳмида мегирад. Сарватманди хасис бошад, чизҳои мӯйсафедро бар-мегардонад. Дар асоси сужети нақлшуда мувофиқ ба мазмуни афсона образҳои тасвирӣ ёбед. Дар он метавонед ба ҳолатҳои зерин эътибор диҳед:

1. Воҳӯрии нахустини сайёди куҳансолро бо лаклак чӣ гуна тасаввур мекунад?

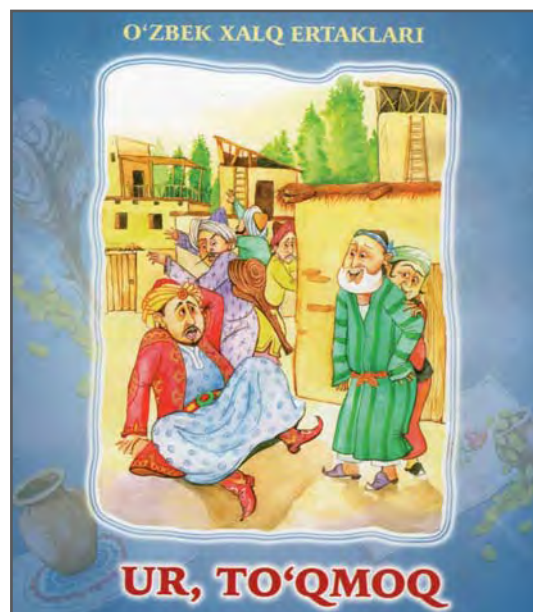
2. Сайёҳи куҳансол, ки ба ҳузури лаклак мерафт, дар роҳ кихоро мебинад?

3. Мӯйсафед вақти аз ҳузури лаклак бо ҳадя баргаштан чӣ гуна воқеаҳоро аз сар гузаронид?

Дар асоси саволҳои болоӣ якчанд варианти як тасвирро тавсия кардан имкон дорад. Масалан, дар варианти якум, воҳӯрии мӯйсафед бо лаклаки дар тӯраш афтода; дар варианти дуввум воҳӯрии мӯйсафед бо чӯпонҳо; дар варианти саввум воҳӯрии сайёд бо сарватманди маккор; дар варианти чорум бошад, ҳолати сарватмандро ҷазо додани «Зан, калтак» метавонад тасвир шавад. Ба ҷуз ин, шумо ба тарзи мустақил эпизоди дигарро ҳам гирифтани мумкин (расми 72).

Расми 71. Телман Муҳамедов. Суратҳои ба афсонаи «Зумрад ва Қимат» коркардшуда.

Расми 72. И.Холхўчаев.
Суратҳои ба афсонаи «Зан,
калтак» коркардшуда.

Пеш аз кашидани расм барои ба сатҳи коғаз ҷойгир кардани коғаз эътибори алоҳида диҳед (расми 73).

Барои бо рангасвир кор кардани композитсия ҳам ба қоидаҳои перспектива амал кунед. Агар коратонро бо рангҳои акварел иҷро кунед, бо ранги кушод метавонед, ки марҳила ба марҳила рангубор кунед. Дар ҳар марҳила рангҳоро сер мекунад. Ба маънои рамзии рангҳо низ эътибор диҳед. Ин ба шумо барои кушода додани симои қаҳрамонҳои мусбату манфӣ кӯмак мерасонад.

Дар ҷараёни кор ба тозагӣ эътибори алоҳида диҳед. Обро беҳуда исроф накунад.

Расми 73. Марҳилаҳои коркарди расм ба афсонаи «Зан, калтак».

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Аз рассомони машҳури ороишгари китоб кихоро медонед?
2. Тасвирҳои ба афсонаҳо кор кардашуда аз тасвирҳои ба дигар китобҳо офаридашуда бо чӣ фарқ мекунад?

Супориши хонагӣ:

1. Дар дарси аввал қаламтасвири иллюстратсия, дар дарси дуввум бошад, варианти рангтасвириро ба анҷом расонидан.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшударо ба дафтари истилоҳот нависед.

КОР КАРДАНИ ҲАЙКАЛ ДАР МАВЗҶИ «ФУТБОЛБОЗ»

Оммавитарин навъи варзиш бидуни шубҳа, футбол мебошад. Барои ҳамин ҳам онро «бозии миллионҳо нафар» мегӯянд.

Дар Ўзбекистон нахустин ҷамоаи футбол соли 1912 дар шаҳри Қўқон бо номи «Музкоманда» ташкил шуда бошад, аини замон дар ҳама вилоятҳои ҷумҳуриямон ҷамоаҳои футбол мавҷуд аст. Махсусан, дар солҳои истиқлолият дар мамлакати мо ба ривоҷи футбол бо ташаббуси ҳукумат эътибори алоҳида дода мешавад. Аинан дар солҳои истиқлолият ҷамоаи якқачини миллии Ўзбекистон ғолиби Бозиҳои Осиё гардид (1994), ҷамоаҳои якқачини наврасон ва ҷавонон чандин маротиба дар чемпионати ҷаҳон ширкат варзида, бозии му-

Расми 74. Лавҳаҳо аз бозиин футбол.

носиб нишон доданд. Ҷамоаи яккачини наврасон дар пешақадамони Осиё (Осиё биринчилиги) ба медалҳои тилло ва нуқра сазовор шуд.

Шумо бозиҳои футболро аз тариқи оинаи нилгун бисёр дидаед. Ба ин боис дар футбол чӣ гуна ҳолат шудан, чӣ гуна ҳаракат кардани футболистонро хуб медонед (расми 74). Ин тасаввурҳоятон барои коркарди ҳайкал мусоидат мекунад.

Баъзеатон расми ситораҳои футболи ҷаҳон-Пеле, Марадонна, Роналдо, Зидан, Бекхам, Месси, футболи Ўзбекистон-Бародар Абдурахимов, Геннадий Краснитский, Мирҷалол Қосимов, Сервар Ҷепаров, Одил Аҳмедов баринҳоро ҷамъоварӣ мекунад. Ҳолати қаҳрамонҳои ҳамин расмҳоро ба хотир оред, ҳалли муаммои композитсияе, ки кор мекунад, осон мегардад.

Дар кор кардани ҳайкали футболист эътибор додан ба дар кадом мавқеъ бозӣ кардани ӯ низ

лозим аст. Масалан, ҳолатҳои ба тўб дарафтодани дарвозабон, аз ҳуҷумчии рақиб тўбро гирифтани ҳимоягар, рақибро фиреб дода гузаштани нимҳимоягар, ба тўб зарба додани ҳимоягарро тасвир кардан мумкин аст (расми 75). Баъди интихоб карда гирифтани варианти мавзӯъ бо назардошти нисбатҳои барои сар, тана, дасту пой бадани футболист аз лой ё пластилин ҷудо карда мегиред. Баъди намуд (шакл)-и онҳоро сохтан ба қисми бадан пайваст мекунад.

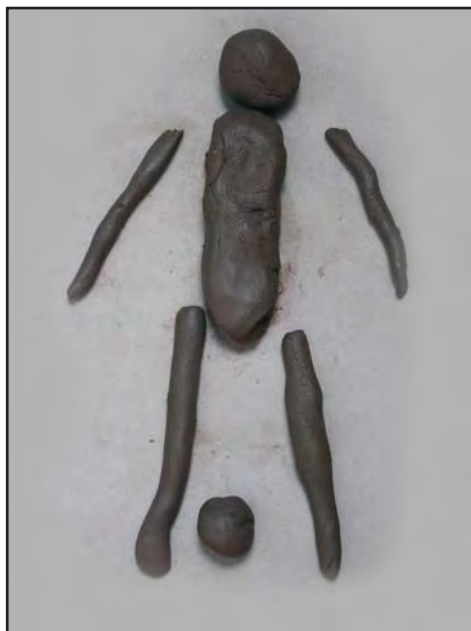
Камбудихои ҳайкалчаи сохташуда бо кўмаки стекҳои ҷўбин ё пластмасса ба воситаи тарошидан ё часпонидан бартараф карда мешавад.

Агар ҳайкалро ба андозаи калонтар кор кунед, барои таъмини мустаҳкамии он аз сим қолиб-тиргак сохта мегиред ва қисмҳои танаро ба он мечаспонед.

Дар кор кардани ҳайкали футболист метавонед аз тасвири дар намуна овардашуда эҷодӣ истифода баред.

Расми 75. Мусаввадаи ҳаракатҳои футболист.

Расми 76. Шахло Юсупова. Марҳилаҳои коркарди ҳайкали футболбоз.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом ҷамоаҳои машҳури футболи ҷаҳон, ҷамчунин, футболбозони онро медонед?
2. Аз футболбозони машҳури Ўзбекистон кихоро медонед?
3. Барои мустаҳкам шудани ҳайкал чӣ кор карда мешавад?

Супориши хонагӣ:

1. Мустақил кор кардани композитсия аз пластилин ё лой дар мавзӯи футбол.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшударо ба дафтари истилоҳот навишта омадан.
3. Супориш ба бачагони боиқтидор: кор кардани ҳайкал дар мавзӯи «Футболбозони»-и душакла.

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗӢИ «ИДИ НАВРӢЗ»

Наврӯз аз замонҳои қадим дар мамлакатҳои Шарқ ба сифати иди баҳор, фасли растохези табиат васеъ таҷлил мегардад. Дар ҳақиқи Наврӯз халқ бисёр ривоят офаридааст.

Мавзӯи баҳор, Наврӯз дар эҷоди рассомон низ мавқеи алоҳида дорад. Дар таърихи санъати тасвирии Ўзбекистон дар манзараҳои рассомоне мисли Ӯрол Тансиқбоев, Николай Карахан, Раҳим Аҳмедов, Неъмат Қўзибоев, Обидҷон Бакиров, Абдувалий Муъминов мавзӯи баҳор бо таровати ба худ хос тасвир шудаанд.

Дар композитсияе, ки шумо кор кардан мехоҳед, мавзӯи ҷузъиёти гуногуни Наврӯз–майсаҳои нав

Расми 77. Сайли сумалак.

сабзида, бодоми мисли ҷуворимаккаи бирён шукуфта, шохи зардолу ва шафтолу, парастуҳои дар осмон чархзананда, ки гӯё дар бораи баҳор ба атроф хабар паҳн мекунанд, идҳои умумихалқии дар заминҳои кушод ташкилгардида, сайрҳо, сумалакҳо аз тарафи момоён тайёршуда, мусобиқаҳои гӯштин ё бузқашӣ, бахшиҳо, баромади ансамблҳои гуногуни фолклорӣ буданаш мумкин. Ҷамчунин, мазмуни ривоятҳои, ки падару модар, бобову бибиямон дар бораи Наврӯз гуфтаанд, метавонад мавзӯи композитсияи кори шумо бошад. Албатта, мавзӯи асосии Наврӯз – ин сумалак (расми 77).

Вазъиятҳои дар боло ба Шумо хотиррасон шударо ба хубӣ таҳлил карда, барои худ мавзӯи интихоб кунед. Муҳимаш то имкон ҳаст, ба тасвир кардани воқеаҳои худатон дидаву бевосита шоҳидгардида ҳаракат кунед. Бо устодатон мувофиқат карда, барои композитсия яке аз мавзӯҳои «Сайли

Расми 78. Исломҷон Раҳмонов. Мусаввадаи композитсия дар мавзӯи «Сумалак».

Расми 79. Намуна аз кори ҳамсолатон.

Наврӯз», «Ба ҳаво сар додани варрак», «Сумалак»-ро интиҳоб кунед (расмҳои 78–79).

Корро чун доимӣ аз офаридани ангораи мусаввада бо кӯмаки хатҳои борик (енгил чизиқ) шурӯъ мекунед. Баъди онҳоро умумӣ карда, дарёфт кардани варианти композитсияи ҷамъбасти ба иҷрои он бо рангтаъсир мекӯшед. Аввал тасвири одамон, яъне, ҷузъиёти асосии нақшаи якуми композитсияро, сипас, ҷузъиёти атрофро марҳила ба марҳила бо ранг кор мекунед. Ин маънои аввал тасвири одамонро кашада, баъд ба дигараш шурӯъ карданро надорад. Фақат бо пайдарҳамии маълум корро зина ба зина ба анҷом мерасонед. Дар ҷараёни кор барои амал кардан ба қонуниятҳоеро мисли истифода аз рангҳои тоза, перспективаи санъати тасвирӣ, равшанӣ-соя, нисбатҳо, таъсири байниҳамдигарии рангҳо фаромӯш накунад.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ҷашни Наврӯз кай қайд карда мешавад?
2. Аз рассомоне, ки дар мавзӯи Наврӯз асар офаридаанд, кихоро мешиносед?
3. Дар Наврӯз чӣ гуна чорабиниҳо гузаронда мешавад?
4. Кадом таомҳои дар баҳор тайёршавандаро медонед?

Супориши хонагӣ:

1. Композитсия оид ба Наврӯзро дар дарси аввал бо қаламтасвир, дар дарси дуввум бо рангтасвир ба анҷом расонидан.
2. Номи тамошоҳое, ки дар сайли Наврӯз гузаронда мешаванд ва таомҳои баҳориро ба дафтари истилоҳот навишта омадан.

КОРИ НАЗОРАТИИ 3

I. Дониши назариявиатонро санҷида бинед.

1. Чаро дар рӯзҳои зимистон ранги барфи борида тағйир меёбад?
2. Стилизиатсия чист?
3. Аз футболистони машҳур кихоро медонед?

II. Зеҳнатонро санҷида бинед.

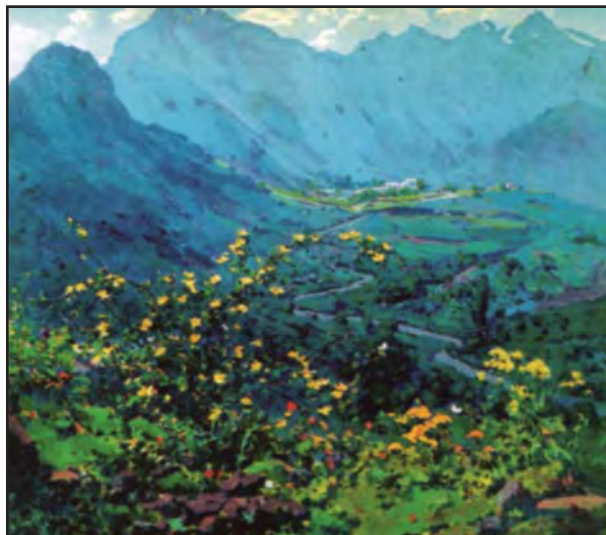
1. Муаллифи ҳайкалҳои Амир Темур дар шаҳрҳои Тошканд, Самарқанд ва Шаҳрисабз кист?
 А) Раҳим Аҳмедов; Д) Азамат Ҳотамов;
 В) Илҳом Ҷабборов; С) Қутлуғ Башаров.
2. Истилоҳи оид ба графикаи китоб дар кадом ҷавоб дуруст нишон дода шудааст?

- A) ранги равғанин; C) тасвир;
 B) пластилин; D) панно.
- 3. Истилоҳи оид ба ҳайкалтароширо муайян кунед.**
 A) мўйқалам; C) пластилин;
 B) гиреҳ; D) нақш.
- 4. Муаллифи асари «Зодашавии рақс» кист?**
 A) Неъмат Қўзибоев; C) Баҳодур Ҷалолов;
 B) Раҳим Аҳмедов; D) Ўрол Тансиқбоев.

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗЌИ «БАҲОР ДАР КЌҲ»

Дар оғўши табиати кушод аз натура расмҳои зебо кашидан маҳорати баланди рассомиро талаб мекунад. Лекин ҳамин гуна рассомон ҳастанд, ки онҳо кўҳ ва чангалзор, баҳр ва дарё, боғ ва саҳро, чўл ва биёбонро зебо тасвир мекунанд. Рассомони манзаракаш ҳам фасли дўстдошта, ҳолати рўздоранд. Рассоми халқӣ, академик Ўрол Тансиқбоевро сарояндаи манзараи Ўзбекистон мегўянд. Ў яке аз асарҳояшро ҳам «Суруди ман» (расми 80) номгузорӣ кардааст, ки сарояндаи табиати нотақрори Ўзбекистон будани ўро собит мекунад. Дар асарҳои «Март дар Ўзбекистон», «Дар кўҳ», «Баҳор дар кўҳсор»-и ў табиати зебои диёрамон дар фасли баҳор бо маҳорати баланд тасвир шудааст.

Дар асарҳои рассомони манзаракаш Николай Карахан, Раҳим Аҳмедов, Неъмат Қўзибоев (расми 81–82), Анвар Мирсоатов, Обидҷон Бакиров (расми 83), Ғафур Абдурахмонов (расми 82), Абдували Муъминов, Ортиқали Қазоқов, Янис Салпинкиди,

Расми 80. *Ўрол Тансиқбоев.*
«Суруди ман».

Расми 81. *Неъмат Қўзибоев.* «Баҳор дар Оқтош».

Неъмат Қўзибоев

Рассоми халқии Ўзбекистон, академики Академияи бадеии Ўзбекистон, соҳиби ордени «Эл-юрт ҳурмати». Соли 1929 дар шаҳри Фарғона ба дунё омад. Соли 1953 Донишқадаи рассомӣ, ҳайкалтарошӣ ва меъмории Ленинград ба номи И. Репинро тамом кард. Н. Қўзибоев дар ҳама жанрҳои санъати тасвирий самаранок эҷод кардааст. Асарҳояш дар музейҳои республика ва хориҷа маҳфуз аст. Портретҳои ӯ мисли «Нодирабегим», «Абдулло Қодирӣ», «Навой ва Султон Ҳусайн», манзараҳояш ҳамчун «Баҳор», «Водии Фарғона», асарҳои дар жанри маишӣ эҷодкардааш монанди «Чустучўгарон», «Дар ҳузури чўпонҳо» аз намунаҳои нодири санъати тасвирии Ўзбекистон ба шумор мераванд.

Расми 82. Неъмат Қўзибоев. «Субҳ».

Расми 83. Обиджон Бакиров. «Вақти гули зардолу».

Расми 84. Асқаралӣ Сулаймонов. Марҳилаҳои коркарди композитсия дар мавзӯи «Баҳор дар кӯҳсор».

Дилюс Имомов, Муҳаммаддиёр Тошмуродов табиати диёрамон ба тарзи махсус тасвир ёфтааст.

Пеш аз кор кардани композитсия дар мавзӯи баҳор дар кӯҳ шумо барои барқарор кардани тасаввуроти худ кӯшиш кунед. Бисёр ҷойҳои Ўзбекистон аз ҳудуди кӯҳӣ иборат аст. Аз ҷумла, манзараҳои кӯҳии ноҳияҳои Бӯстонлик ва Ғазалкенти вилояти Тошканд, водии Фарғона, роҳи Ҷиззах-Самарқанд, воҳаҳои Қашқадарё ва Сурхондарёро шояд дида бошед. Ҳатто дар асарҳои дар жанри манзара эҷодшудаи рассомон ба ҷуз манзараҳои кӯҳӣ ба воситаи телевизор, суратҳои китоб бисёр дафъа дидаед. Дидаҳоятонро як ба як ба хотир оваред. Дар ҳамин ҳол барои вариантҳои композитсия мавзӯ пайдо кардан осон мешавад.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом рассомҳои дар мавзӯи баҳор асарҳои манзаравӣ офарида ва кадом асарҳои онҳоро медонед?
2. Кадом рассоми ўзбекистонӣ яке аз асарҳои дар жанри манзара офаридашро «Суруди ман» номидааст?
3. Дар кадом вилоятҳои Ўзбекистон манзараҳои кӯҳиро дидан мумкин аст?

Супориши хонагӣ:

1. Композитсияи «Баҳор дар кӯҳ»-ро бо рангтасвир ба охир расонидан.
2. Калимаҳои алоҳида нишондодшударо ба дафтари истилоҳот навишта омадан.

ЧОРЯКИ IV

КОР КАРДАНИ КОМПОЗИТСИЯ ДАР МАВЗЀИ «ГУЛҲОИ БАҲОР»

Мавзӯи баҳорро на фақат дар майсаҳои на-
вдамида, лолаҳои адирҳоро ба мисли гилами ал-
вон фарогирифта, себ, шафтолу, зардолу, бодоми
гулобӣ, сафед, бунафшранг гулкарда, ки аз ҷониби
рассомони манзаракаш дар асарҳояш тасвир шу-
дааст, балки дар асарҳои натурморти ба сифа-
ти тасвири растаниҳои баҳор низ дидан мумкин.
Натурмортҳои «Гули зардолу»-и Обидҷон Бакиров
(расми 87), «Гули баҳор – настарин»-и Ортиқалӣ

Расми 85. Обидҷон
Бакиров. «Гули зардолу».

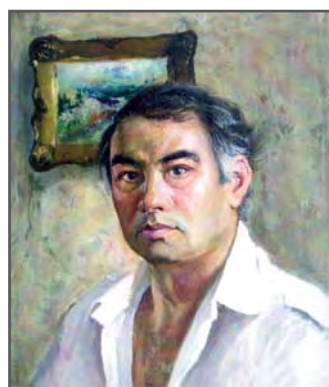
Расми 86. Лев Резников.
«Баҳор».

Расми 87. Обидҷон Бакиров. «Лолахасакҳо.»

Расми 88. Ортиқалӣ Қазоқов. «Гули баҳор – настарин».

Обидҷон Бакиров

Рассоми халқии Ўзбекистон, 19 марти соли 1941 дар шаҳри Андҷон таваллуд шудааст. Коллеҷи рассомии ҷумҳурӣ ва Донишкадаи театр ва рассомии Тошканд (Донишкадаи рассомӣ ва дизайни миллии ба номи Камолиддин Беҳзоди ҳозира)-ро дар устохонаи академик Раҳим Аҳмедов хатм кардааст. Дар таърихи санъати тасвирии Ўзбекистон бо портретҳои шахсиятҳои бузург ва ҳамзамонон, манзараҳои лирикӣ ва асарҳои дар жанри натурморт навиштааш мавқеи муносиб дорад. Портретҳои алломаи Шарқ Берунӣ, артисти халқӣ Аббос Бакиров, мавзӯҳои дар жанри манзара офаридааш «Тирамоҳ дар Шоҳимардон», «Наврӯз», «Натурморти тирамоҳӣ» ном асари дар жанри дар натурморт эҷод кардааш аз ҷумлаи онҳост.

Қазоқов (расми 88), «Лолахасакҳо»-и Обидҷон Бакиров (расмҳои 87-88)-ро бодикқат мушоҳида кунед, ба ин боварӣ ҳосил мекунед.

Дар жанри натурморт дар мавзӯи гулҳои баҳор рассомҳое мисли Раҳим Аҳмедов, Юрий Талдикин ҳам асар офаридаанд.

Пас маълум мешавад, ки вариантҳои гуногуни коркарди композитсия дар мавзӯи гулҳои баҳор метавонад мавҷуд бошад. Дар он шумо метавонед жанри натурмортро ба сифати жанри алоҳида интихоб карда, барои пурратар инъикос кардани таровати баҳор аз ҷузъиёти иловагӣ истифода баред. Ба сифати элементи асосии композитсияе, ки шумо кор мекунед, лолахасакҳо, гулҳои дигари

Расми 89. Равшан Асранов. Натурморт.

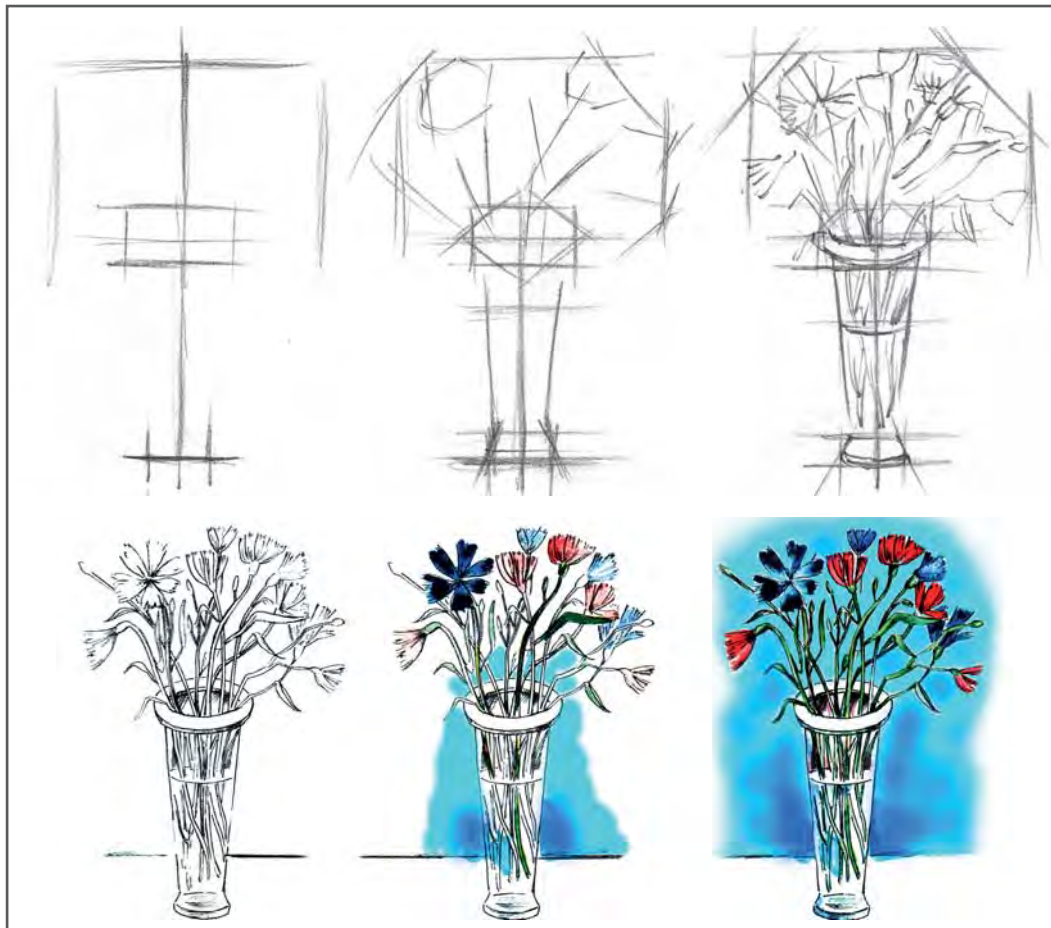
Расми 90. Ҷонпӯлот Башаров. «Кайфияти баҳори».

баҳорӣ, шохи гулкардаи зардолуи аз ҷониби рас-
сомон тасвиршуда метавонад бошад. Ба сифа-
ти элементи иловагӣ манзараи табиати аз тире-
за намоёнбуда, шохи дарахти гулкарда буданаш
мумкин. Ба тарзи иловагӣ ба гуфтаҳои боло боз
аз кадом элементҳо истифода кардан мумкин?
Дар ин ҷараён аз натурмортҳои дар мавзӯи баҳор
офаридашудаи рассомон ва композитсияҳои ди-
гар ба таври эҷодӣ истифода кардан имкон дорад.
(расмҳои 88–89).

Баъд аз ба хубӣ фикр карда баромадани мавзӯъ
ва мазмуни композитсияе, ки кор мекунад, якчанд
варианти хомакии композитсияро бо қаламтасвир
ба тарзи ангора кашед. Аз ҳар як ангора баъзе
элементҳоро гирифта, варианти ҷамъбастии компо-
зитсияро бо қаламтасвир кашед (расмҳои 91–92).

Расми 91. Намунаҳои марҳилаҳои коркарди натурморт
дар мавзӯи «Гулҳои баҳор».

Расми 92. Марҳилаҳои коркарди композицияи «Гулҳои баҳор».

Баъди тасвир кардани варианти қаламсурати композиция дар асоси қоидаҳои муайяншуда бо рангтасвир онро иҷро кунед. Дар ҷараёни коркарди рангтасвир барои истифода аз рангҳои ифодагари баҳор ҳаракат кунед. Агар рангтасвирро бо рангубори акварел истифода бурданӣ бошед, нахуст бо рангҳои моеътар ва кушодтар кор кунед. Рангҳоро

ба оҳистагӣ сер карда, ба ранги ҳақиқии натура мувофиқ мекунонд. Барои рангҳоро ба ҳамдигар омехта, ранги иловагӣ ҳосил кардан ба чиркин шудани онҳо роҳ надихед. Композитсияро бо техникаи омехта, яъне, бо рангубори акварел ва гуаш кор кардан ба шумо барои истифода бурдан аз рангҳои муқобил бештар имконият фароҳам меорад. Баъзе ҷойҳои композитсия, масалан, тагманзарро бо ранги баланд ранг карда, рангҳои равшани аз омехтаи ранги гуаш ва акварел ҳосил гардидаро ба ҳамон ҷо молед, аз ҳисоби рангҳои муқобил аз ҷиҳати ранг тасвири зебо ҳосил мегардад.

Баъди бо ранг кор кардани қисмҳои асосии композитсия, сатҳҳои калон ба коркарди баъзе деталҳо камар бандед. Агар дар рангубор кардани сатҳҳои калон аз рангҳои аниқ камтар истифода бурда бошед, дар ҷараёни коркарди деталҳо то имконҳаст, барои истифода аз рангҳои тоза ва равшан ҳаракат кунед. Чунки ҳамаи гулҳои баҳор ранги равшан до-ранд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом рассомҳои дар мавзӯи баҳор композитсия офарида ва кадом асарҳои онҳоро медонед?
2. Дар фасли баҳор дар табиати Ўзбекистон кадом рангҳоро бештар дучор омадан мумкин?

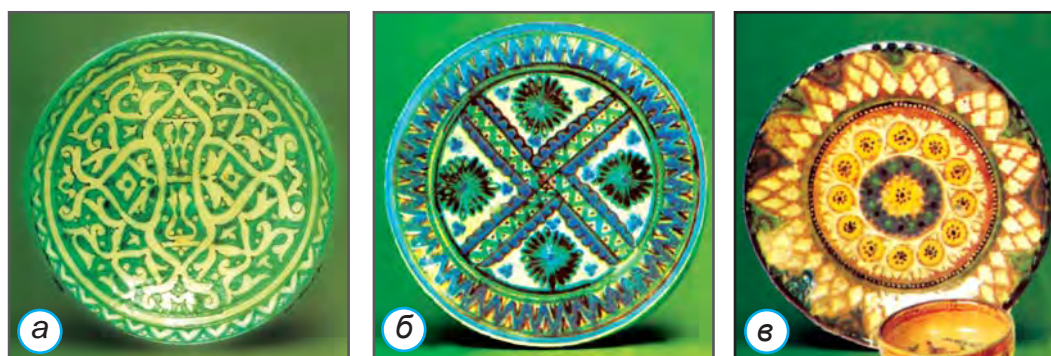

Супориши хонагӣ:

Ба анҷом расондани композитсияи «Гулҳои баҳор» бо рангтасвир.

КОР КАРДАНИ НАҚШ БАРОИ ЛАГАНИ САФОЛӢ

Санъати кулолгарии Ўзбекистон таърихи дароз дорад. Сафолдӯзӣ аз намунаҳои оммавитарини кулолгарӣ мебошад. Ба ҳамин хотир, маҳсулоти сафолдӯзиро дар ҳар як хонаводаи Ўзбекистон дучор омадан мумкин (расми 93). Лаган, коса, чойник, пиёла ё тақсимчаҳои сафолӣ мувофиқ ба функцияи худ дар шаклу андозаҳои гуногун сохта мешаванд. Ба ҳамин хотир, ороиши бадеии он низ гуногун мешавад. Боз ҳамин гуна навъи зарфҳои сафолӣ мавҷуданд, ки онҳо ба сифати асари санъат барои ороиши қисми дарунии биноҳо истифода мешаванд. Ин гуна маҳсулоти сафолӣро сайёҳони хориҷӣ, ихлосмандони санъат аз кишвари мо ба сифати савфо бо худ мебаранд. Барои зебо шудани лаганҳо ҳамроҳи рангу шакл нақшҳои онҳо низ ҷозибали алоҳида доранд.

Расми 93. Намунаҳо аз асарҳои мактаби кулолгарии Ўзбекистон: а) Хоразм; б) Риштон; в) Ғиждувон.

Пеш аз кор кардани нақш барои лаганҳои сафолӣ баҳри дар хотира барқарор кардани донишатон оиди ҷиҳатҳои махсуси санъати сафолдӯзии Ўзбекистон ҳаракат кунед. Дар Ўзбекистон мактабҳои кулолгарии Тошканд, Риштон, Ургут, Ғурумсарой, Хева мавҷуд аст. Онҳо аз ҳамдигар бо рангҳо, ҷузъиёти бадеие, ки барои ороиш истифода мешавад, фарқ мекунанд.

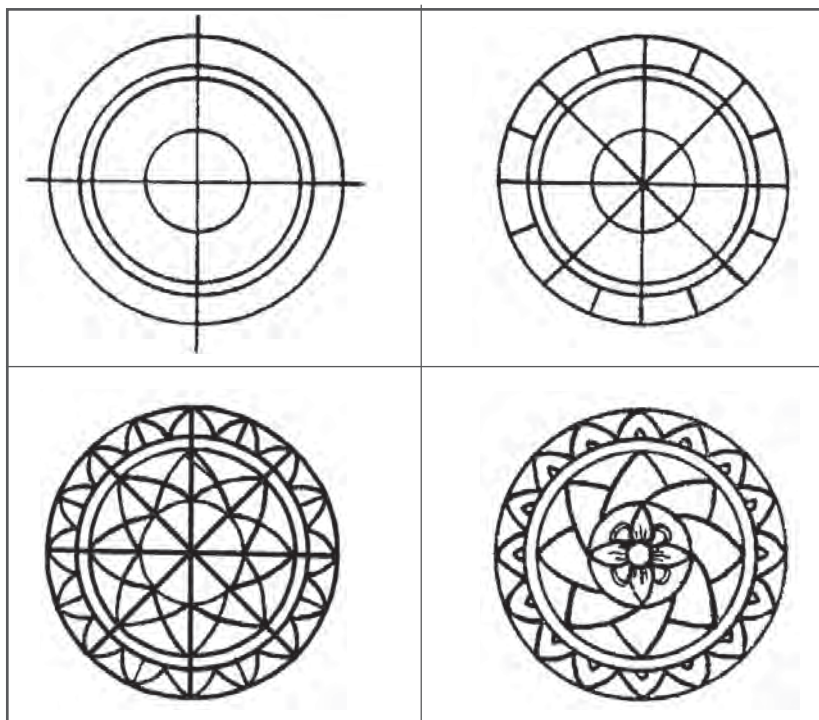
Баъди барқарор кардани тасаввуротатон оиди лаган ва навҳои он метавонед дар бораи композитсияе, ки худатон кор мекунад, фикрронӣ намоед. Ҳаминро дар хотир доред, ки композитсияи нақше, ки барои лаган кор карда мешавад, ба композитсияи нақши даруни доирае, ки шумо дар чоряки дуюм кор кардед, монанд аст. Фақат дар ҷузъиёти он фарқ буданаш мумкин, яъне дар қатори нақшҳои ислимиву гиреҳ дар ороиши бадеии лаган мумкин аст, ки тасвирҳои ба маънои рамзӣ корбаस्तшуда низ истифода гардад (расми 94–96). Пас кор-

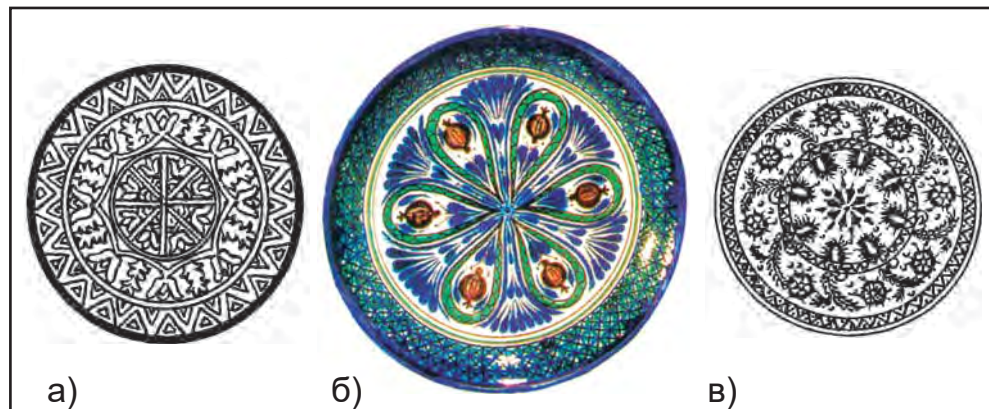
Расми 94. И.Комилов.
Мавзӯи қумғон.

Расми 95. М.Саидов.
Мавзӯи моҳӣ.

Расми 96. Марҳилаҳои коркарди нақш барои лагани сафолӣ. ро аз кашидани доира дар байни дафтари расм шурӯъ мекунед. Диаметри он метавонад 12 сантиметр бошад. Аз он калонаш метавонад ба сатҳи дафтари расматон мувофиқ наояд, хурдаш бошад, барои коркарди нақш мушкилӣ эҷод намояд. Кори навбатӣ аз кашидани боз як доираи аз доираи нахуст хурдтар дар даруни доира, иборат мебошад. Дар расми 97-в устои кулолгар ба ҳамин монанд роҳ пеш гирифтааст. Дар ҷойи роҳмонанди байни доираҳои калону хурди ҳосилшуда бо усули гиреҳ, ба сатҳи доираи дохилӣ бошад, нақшҳои исломӣ дода шудааст. Дар расми 97-а бошад, сатҳи лаган бо доираҳо ба се қисм тақсим гардидааст.

Расми 97. Намунаҳои нақш барои лагани сафолӣ.

Баъд аз ҷавоб гирифтани ба савол оиди чандто будани миқдори доираҳо, сатҳи доираро ба қисмҳои баробар ҷудо мекунед. Онро ҳадди ақал ба чор қисм бояд тақсим кунед. Баъзе донишомӯзон доираро метавонанд ба шаш ё ҳашт қисм ҷудо кунанд. Ба яке аз ҳамин қисмҳо як қисми композитсияи нақшо мекашад. Сипас онҳоро ба тарзи симметрии ба дигар қисматҳои ҷузъҳо ҳам мегузаронед. Дар ин ҷараён аз қоғаз калка истифода баред, қисмҳои нақши ҳар як қисми доира як хел мебарояд. Ороишҳои расми 97-б-ро бо диққат мушоҳида кунед. Устои кулол тасвирҳои якхеларо шаш маротиба такрор кардааст. Пас маълум мешавад, ки усто онро ба шаш қисми баробар ҷудо кардааст.

Баъд аз бо қалам иҷро кардани композитсияи нақше, ки барои лагани сафолӣ кор карда мешавад, метавонед ба ранг додани он шурӯъ кунед. Одатан, композитсияҳои нақш бо рангҳои акварел, гуаш ва темпера кор карда мешавад.

Дар ранг додан ба нақши ба лаган кор кардашуда барои бамаврид истифода бурдан аз намудҳои ранг (рангҳои гарм ва сард) ва зиддияти тобишҳо (рангҳои сер ва кушод) ҳаракат кунед.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Ороишҳои бадеие, ки ба зарфҳои сафолӣ дода мешаванд, аз ҳамдигар чӣ фарқ доранд?
2. Сайёҳони хориҷӣ ва ихлосмандони санъати амалӣ лаганҳои сафолиро бо кадом мақсадҳо харид мекунанд?
3. Дар кадом шаҳрҳои Ўзбекистон мактабҳои санъати кулолгарӣ мавҷуд аст?

Супориши хонагӣ:

1. Дар дарси яқум ба анҷом расондани тасвири қаламтасвири композитсияе, ки барои лаган офарида мешавад, баъд аз дарси дуввум бошад, бо рангтасвир ҷамъбаст кардан.
2. Калимаҳои алоҳида навишташударо ба дафтари истилоҳот навишта омадан.

КОР КАРДАНИ ҲАЙКАЛ ДАР МАВЗӢИ «МУШТЗАН»

Шумо ба ҳар навъи варзиш таваҷҷуҳ мекунад. Дар байни онҳо бокс ҳам мавҷуд аст. Бокс яке аз навъҳои оммавии варзиши Ўзбекистон аст. Зеро Ўзбекистон барои дунё муштзанҳои машҳурро парвариш кардааст. Соли 1974 вақте ки дар шаҳри Гавана дар байни муштзанҳои машҳур Чемпионати яқуми ҷаҳон баргузор шуд, Руфат Рискиеви

Ўзбекистонӣ, ки «Паланги Тошканд» мегӯянд, ба баландтари шоҳсуфа баромадааст.

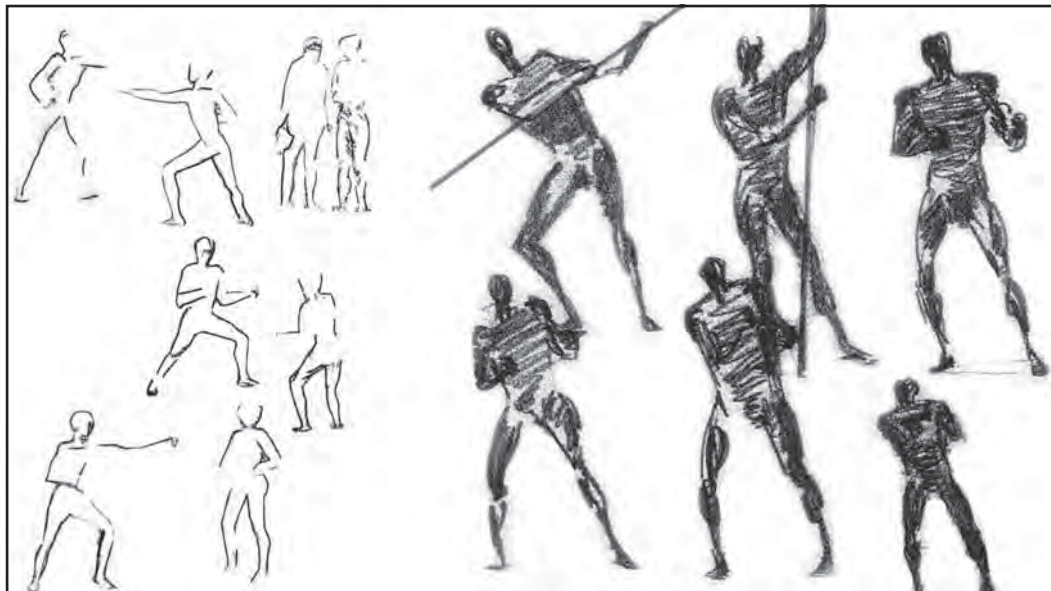
Ин навъи варзиш, махсусан, дар солҳои истиқлол дар Ўзбекистон босуръат ривож ёфт. Акнун номҳои чемпиони Олимпиада Муҳаммадқодир Абдуллоев, Ҳасанбой Дўстматов (расми 98), Шаҳобиддин Зоиров, Фазлиддин Ғоибназаров (расми 99), ду карат чемпионҳои ҷаҳон Аббос Атоев, Ўткирбек Ҳайдаров, соҳиби медали нуқраи чемпионати ҷаҳон ва Олимпиада Бектемир Мелиқўзиев, Шаҳдам Ғиёсов ба олам шинохта шудаанд. Боксери таҷрибадорамон Артур Григорян ба сифати чемпиони ҷаҳон 16 маротиба камари худро бомуваффақият җимоя кардааст. Шумо аз тариқи репортажҳои телевизор, фотосуратҳои рӯзномаву маҷаллаҳо хатти ҳаракати онҳоро бисёр мушоҳида кардаед.

Расми 98. Чемпиони Олимпиада бинабар муштзани Ҳасанбой Дўстматов.

Расми 99. Чемпиони Олимпиада бинабар муштзани Фазлиддин Ғоибназаров.

Расми 100. Мусаввараи ҳаракатҳои муштзан.

Барои ҷавоб ёфтан ба саволи ҳолати муштзанон пеш аз офаридани композитсия ҳаракат кунед. Ба мо маълум, ки дар бокс ду ҳолат мушоҳида мешавад. Якум, ҳолати ҳуҷум бошад, дуввум, ҳолати ҳимоякунӣ. Мувофиқ ба он ҳаракати даст, по ва тана гуногун мешавад. Ҳолатҳои гуногуни муштзани дар расми 100 тасвиршударо бодикқат мушоҳида кунед. Ҳамчунин, дар ҷараёни ҳуҷум кардани муштзан усулҳои зарбазанӣ низ гуногун мешавад. Аз ҷумла, ҳолати ҳайкалро, ки мувофиқи аз рост, чап, рӯбарӯ, зер зарба задан офарида мешавад, муайян кунед. Дар ин ҳол шумо бояд дар як қатор бо ҳаракати ҳайкал нуқтаи тақиягии танаашро дурӯст ёбед. Дар акси ҳол ҳайкали сохтаатон чунин

Расми 101. Марҳилҳои коркарди ҳайкали «Муштзан».

намудор мешавад, ки гӯё меафтад. Барои ҳамин баҳри ҳал кардани намуди ҳайкалчаи сохтаатон бо қалам якчанд мусаввада кор кунед. Дар иҷрои кори худ барои истифодаи эҷодӣ аз расмҳои дар намуна овардашуда ҳаракат кунед.

Баъди ҳал кардани композитсияи ҳайкалча ба тарзи мувофиқ қисмҳои танаи муштзанро ҷудо карда мегиред. Сипас, чунонки дар расми 101 нишон дода шудааст, қисмҳои пайваст мекунед.

Баъди ҳосил кардани ҳолати умумии мувофиқ ба ҳаракати танаи муштзан ба коркарди деталҳои он шурӯъ мекунед. Дар ин ҳол аз анҷомҳои ҳайкалтара-шӣ – стекҳо истифода мекунед. Бо кӯмаки онҳо ҷойҳои зиёдатӣ тарошида мешавад, камбудияҳояш бартараф мегарданд. Дар он шумо ба деталҳои хурд алоҳида аҳамият надихед. Масалан, тасвир шудани чашм ё абруи муштзан он қадар муҳим нест. Муҳим образнок баромадани ҳаракати ӯст.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом муштзанҳои Ўзбекистон чемпиони олимпиада, ҷаҳон ва Осиё шудаанд?
2. Дар мусобиқаҳои бокс чӣ гуна ҳаракатҳои муштзанро мушоҳида кардан мумкин?
3. Дар ҳайкалтарошӣ барои дуруст тасвир кардани ҳолати муштзан ба чӣҳо эътибор додан лозим аст?

Супориши хонагӣ:

1. Ҷамъбасти ҳайкали муштзан.
2. Сохтани ҳайкали муштзанҳои дучусса барои бача-гони боиктидор.

КОР КАРДАНИ РАСМ ДАР МАВЗӢИ «ПОЙГА»

Мавзӯи пойга васеъ аст. Дар ҳамаи онҳо руҳи мусобиқа мавҷуд буда, гуногуннамуд мешавад. Дар кӯча, дар майдони мактаб давидани бачагон, бо велосипед дар «кӣ гузашт» мусобиқа кардани онҳо низ аслан пойга аст. Намудҳои махсус тайёри дида гузарондани пойга низ мавҷуд аст. Ин пойгаҳо бо асп, велосипеди варзиш (расми 102), мототсикл, автомобилҳои сабук ҳам гузаронида мешавад. Оммавитарин намуди пойга раллиҳо буда, солҳои зиёд аст, ки дар роҳи Париж-Дакар ба воситаи саҳроҳо мегузарад. Пойгаҳои «Формула-1» бошад, аз ҷиҳати суръат ва рақобат шиддатноктарин ба шумор меравад. Ҷамчунин, намудҳои картинги бачагон, багги, мотокросс ҳам мавҷуд аст. Дар байни халқҳои Осиёи Марказӣ бошад, бозии «Таъқиби духтар» ҳам, ки бо асп метозанд, дар асл пойгаи ба мусобиқа

Расми 102.
Велопойга.

монанд аст. Дар бузқашӣ ҳам ҷузъиёти пойга мавҷуд аст: касе бузғоларо гирифта мегурезад, касед дигар ўро таъқиб мекунад. Пас маълум мешавад, ки мавзӯи пойга васеъ буда, барои дар ин мавзӯ композитсия офаридан мавзӯҳои гуногунро интихоб кардан мумкин. Мавзӯи пойга ҳам аз ҷониби рассомон дар вариантҳои гуногун тасвир шудааст. Асарҳои рассомони халқии Ўзбекистон – «Чапандозон»-и Маннон Саидов (расми 103), «Бузғола»-и Алишер Алиқулов (расми 104) асарҳои силсилаи «Бозиҳои миллии ўзбек»-и

Расми 103. Маннон Саидов. Чапандозон.

Расми 104. Намуна аз кори ҳамсолатон.

Қутлуғ Башаров, «Таъқиби духтар» ном асари рассоми қазоқистонӣ Н. Акинбаев (расми 101) ба ин мисоли равшан мешаванд. Суратҳои додашуда ва кори ҳамсолатонро бодикқат мушоҳида кунед (расми 102). Дар натиҷаи мушоҳида дар асоси ғояҳои дар тасаввуратон ташаккулёфта бар болои вариантҳои композитсия дар мавзӯи «Пойга» фикр кунед. Барои ин, чун одат, бо қалами мулоим якчанд расми хомакӣ – ангора кашед.

Ба ду соат пешбинӣ шудани мавзӯро ба инобат гирифта, дар мавриди мазмуни композитсия бештар фикр кунед. Шумо ба яке аз намудҳои варзиши дар боло зикршуда композитсия кор карда метавонед. Барои ин бештар ба завқ, тасаввур ва таассуротатон таъия кунед. Барои ёфтани вариантҳои композитсия аз суратҳои дар намунаҳо овардашуда метавонед ба таври эҷодӣ истифода баред.

Ҳар кас мувофиқи завқи худ мавзӯи интихоб

карданаш мумкин. Муҳим ин ки мазмун ва композитсияи он боварбахш барояд. Барои ин ба воситаи ангораҳои қаламсурат дар ҷараёни ҷустуҷӯи эҷодии вариантҳои композитсия эътибори алоҳида додан лозим. Вариантҳо ҳар қадар зиёд бошад, гиреҳкушоии композитсия ҳамон қадар осон мешавад.

Баъди аз ангора кашидани варианти композитсия онро бо рангасвир иҷро мекунад. Дар ҷараёни иҷрои композитсия аз маводҳои иллюстративӣ, намунаҳои дар китоби дарсӣ додашуда эҷодкорона истифода баред. Дар шароите, ки дар коратон мушкилӣ пеш меояд, аз устодатон маслиҳат гиред. Ҳамчунин, дар кор кардани детали ҳар як композитсия аз образҳои дар тасаввур ва хотираатон буда низ барои самаранок истифода бурдан саъй кунед.

Расми 105. Н. Акинбаев. «Таъқиби духтар».

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Кадом мусобиқаҳои анъанавии халқҳои Осиёи Марказиро, ки ҷузъиёти пойга мавҷуд аст, ме-донед?
2. Аз рассомони Ўзбекистон кӣҳо дар мавзӯи пойга асарҳои санъати тасвирӣ офаридаанд?
3. Дар байни мусобиқаҳои варзиш кадом намудҳои пойга мавҷуд аст?

Супориши хонагӣ:

1. Дар дарси яқум тасвири қаламтасвири композитсияро дар мавзӯи «Пойга» ба охир расонидан, баъди дарси дуввум бошад, бо рангтасвир ҷамъбаст кардан.
2. Варианти дигари композитсияро барои бачагони боиқтидор мустақил иҷро кардан.

КОРИ НАЗОРАТИИ 4

Зехнатонро санчида бинед.

1. Кадом рассомони ўзбек дар мавзӯи лолаҳасакҳо натурморт кор кардаанд?
 - A) Евгений Мелников, Обидҷон Бакиров;
 - B) Ўрол Тансиқбоев, Николай Карахан;
 - C) Ҷавлон Умарбеков, Баҳодур Ҷалолов;
 - D) Муҳаммад Нуриддинов, Алишер Алиқулов.
2. Дар кадом банд номи рассоми ўзбек, ки асари рангтасвири «Пойга»-ро офаридааст, дода шудааст?
 - A) Акмал Иқромҷонов;
 - B) Абдували Муъминов;
 - C) Янис Салпинкиди;
 - D) Маннон Саидов.
3. Намояндаи сулолаи давомдиҳандаи анъанаҳои

мактаби кулолгарии Тошканд, академики Академи-
яи бадеии Ўзбекистон кист?

- A) Азамат Ҳотамов; C) Чингиз Аҳмаров;
B) Акбар Раҳимов; D) Ортиқ Файзуллоев.

4. Дар кадом қатор марказҳои ривожёфтаи навъи ку-
лолгарии ҳунармандии бадеии Ўзбекистон қайд
гардидааст?

- A) Тошканд, Гулистон, Марғилон;
B) Қиззах, Қаршӣ, Намангон;
C) Урганч, Қўқанд, Термиз;
D) Риштон, Ургут, Тошканд.

КОР КАРДАНИ СУРАТ БА МАСАЛИ «ГУРГ ВА ТУРНА»

Шумо аз дарсҳои гузашта бояд бо кадом мақсад
бофта шудани афсона, аз чӣ сабаб онро калонсо-
лон ба хурдон нақл карданаширо дарк карда бошед.
Афсонаҳо дар асл воситаи ба хубӣ ва некӣ ҳидоят
кардани одамон мебошад. Боз як воситаи одамон-
ро ба некӣ ҳидоят кардан мавҷуд аст, яъне, ма-
сал. Дар он ҳайвонот мисли одамон суханронӣ ме-
кунанд. Ҳайвонҳои, ки дар ҳаёт аслан ба ҳамдигар
ягон муносибат надоранд, ба туфайли маҳорати ма-
салнавис ба сухан медароянд, ба хонаи ҳамдигар
меҳмон мешаванд. Бахусус, ба масалҳои масална-
виси рус Иван Крилов рассомони машҳур расмҳои
аҷиб кашидаанд. Дар расми 106 ба сурате, ки аз
ҷониби Валентин Серов ба «Квартет» ном масали
ӯ кашида шудааст, эътибор диҳед. «Созандаҳо»-и
он – хирс, хар, буз ва маймун монанди устоҳои

Расми 106. Валентин Серов. Сураатҳои ба масали «Квартет» коркардшуда.

Расми 107. И. Семёнов. Сураатҳои ба масали «Гург ва турна» коркардшуда.

навозанда бо образҳои ба худ хос тасвир шудаанд. Дар сурати rassom И. Семёнов, ки ба масали «Гург ва турна» кор карда шудааст, дигар хел композитсия интихоб шудааст (расми 107). Ба як номгӯ асар дар вариантҳои гуногун сурат кашидан мумкин. Дар он ҳайвонҳоро мисли одамон метавон кашид. Муҳимаш, инро дар хотир доред, ки масалнависон ба воситаи образи ҳайвонот инсонҳоро ба некӣ ҳидоят мекунанд.

Мазмуни масали «Гург ва турна» ҳам ибратнок аст. Дар он ба туфайли ҳарисӣ дар гулӯи гург устухон дармонда, барои нафас гирифтани ҳам мадор надоштани ӯ ва бо нули дарози худ аз гулӯи гург устухонро кашиди берун овардани турна ҷойи аз ҳама таъсиргузори масал бошад даркор. Барои ҳамин ҳам rassom ҳамин ҳолати масалро тасвир

Расми 108. Б.Попов.
Сурати ба масали «Рӯбоҳ
ва ангур» офаридашуда.

Расми 109. И.Семёнов.
Сурати коркардашуда ба
масали «Сўзанак ва мўрча».

кардааст. Шумо ҳам мувофиқ ба мазмуни масал якчанд варианти хомакии композитсияро ба тарзи ангора кор кунед. Маъқултарини онро бо рангтаъбир иҷро кунед. Барои ёфтани варианти композитсия метавонед аз вариантҳои сурати ба масалҳое мисли «Рӯбоҳ ва ангур» (расми 108), «Сўзанак ва мўрча» (расми 109) кор кардашуда низ истифода баред. Ҷамчунин, бо устодатон маслиҳат карда, метавонед масали дигари ба худатон маъқулро низ интихоб намоед.

Дар ҷараёни коркарди сурат мақсад фақат баланд бардоштани малакаи тасвири набуда, бал-

ки мазмуни масалро дарк карда, барои аз он дар ҳаёти худ ба сифати ибрат истифода кардан кӯшиш кунед.

Саволҳо барои мустақамкунии мавзӯи гузашта:

1. Чӣ гуна масалҳои гуногунмавзӯӣ ва кадом расомони ба онҳо сурат офаридаро медонед?
2. Мазмуни ягон масалеро, ки худ медонед, гуфта диҳед.
3. Сурати ба масали «Гург ва турна» кор карда-атонро шарҳ диҳед.

Супориши хонагӣ:

1. Корҳои дар давоми сол иҷрошударо сара карда, беҳтарини онро ба дарси ҷамъбасти овардан.
2. Луғати истилоҳотеро, ки аз калимаҳои ба дафтари истилоҳот ҷудо навишташуда иборат буда, дар давоми соли хониш ҷамъоварӣ гардидаанд, ба тартиб овардан.

ДАРСИ ҶАМЪБАСТӢ. НАМОИШ-СУҲБАТ

Донишомӯзони азиз! Шумо дар давоми сол аз рӯи намудҳои рангасвир, графика ва ҳайкалтарошии санъати тасвирӣ корҳои эҷодӣ ба сомон расондед. Ҳамчунин, бинобар навъи наққошии санъати амалӣ композитсияҳои гуногуншаклро иҷро кардед. Дар дарси имрӯза онҳоро сарҳисоб мекунем. Фикрҳои аз ҷониби устодатон гуфташударо дар ҷараёни дарс дар бораи таҳлили корҳои дар

давоми сол иҷрошуда бо диққат шунавед. Аз он шумо киҳо бинобар таълими санъати тасвирӣ ба кадом комёбиҳо расиданашонро фаҳмида мегиред. Албатта, касе дар ин бора бештар кор карда, ба натиҷаҳои хуб расидааст. Шумо ҳам дар соли хониши оянда барои ба онҳо баробар шудан ҳаракат кунед. Ба натиҷаҳои хуб расиданатон бошад, ба ҳамсинфонатон кӯмак расондан мебошад, онҳоро ҳам барои мисли шумо эҷодкор шуда ба камол расидан бояд ки мадад кунед.

Вазифаи навбатӣ: шумо дар давоми сол беҳтарин корхоро, ки анҷом додед, ба тарзи мустақил ба ҳамсинфонатон шарҳ диҳед. Ҳамчунин, корҳои беҳтарини ҳамсинфонатонро дар якҷоягӣ шарҳ диҳед. Ба ин чорабинӣ роҳбарони мактаб, роҳбари синф ва волидайнатонро ҳам даъват кунед, дарси ҷамъбасти дар муҳити идона ва руҳияи баланди эҷодӣ мегузарад. Бо ҳамсинфон ва устодатон маслиҳат карда, аз корҳои беҳтарини дар давоми сол иҷрокардаи хонандагони синф дар фойе, айвони мактаб ё хонаи синф намоиш ташкил диҳед, аз кори худ қаноатмандӣ ҳосил кунед, аз кори худ фахр намуда, барои ба олами зебӣ ҳавас кардани дигарон ҳам ҳисса мегузоред.

Соли хониш ба охир расид. Санъати тасвирӣ ҳамин гуна соҳаест, ки барои ҳар доим дар он кор кардан мавзӯ ёфт мешавад. Барои он ки мавзӯи тобистон низ барои рассомон мавзӯи ҷолиб аст, дар замони таътил ҳам мустақил бо санъати тасвирӣ кор карданро ҳам фаромӯш накунад.

ЭЗОҲИ ИСТИЛОҲҲО ОИД БА САНЪАТИ ТАСВИРӢ

- Каркас** (аз италянии «carcasse» – асос) – такягоҳ, асоси аз маводҳои мулоим мисли лой, пластилин ҳангоми коркарди ҳайкал аз чӯб ё сим сохташуда.
- Колорит** (италянии «colorito», лотинии «color» – ранг) – ранги пешбаре, ки ба тарзи устувор дар асарҳои рангтавир ва наққошӣ истифода шудааст.
- Композитсия** (лотинии «compositio» – тартиб додан, истифода бурдан) – офаридани асари бадеӣ ба воситаи ба ҳамдигар муттаҳидкунӣ, ҷойгиркунии ҷузъиёти тасвир дар асоси мантиқи муайян.
- Рангҳои муқобил** – бинобар тобиш ва баландии ранг рангҳои аз ҳамдигар бештар фарқкунанда: сафед – сиёҳ, кабуд – зард.
- Гаммаи рангҳо** – тартиб, низоми пайиҳами истифодаи рангҳо барои офаридани асари бадеӣ дар санъати тасвирӣ ва амалӣ.
- Усули реалистӣ** – усули тасвиркунии воқеӣ (ҳаққонӣ-и тасвир дар асоси қонуниятҳои санъати тасвирӣ).
- Релеф** – навъи ҳайкалтарошӣ, тасвири барҷастагӣ нисбат ба сатҳ
- Рефлекс** – дар натиҷаи дар ягон ашё афтидани нур (равшанӣ) ба сатҳи ашёи дигар инъикос шудани ранги он.
- Сужет** – тасвири воқеӣ (баён)-и муайянкунандаи мавзӯ (мазмун)-и асари санъати тасвирӣ.
- Эпизод** – қисми муайяни асари бадеӣ. Масалан, порчаи интихобшудаи асари адабӣ барои коркарди сурат.
- Этюд** – барои ягон объект (манзараи табиат, портрет), ашё (натурморт), натура (портрет) ё композитсияи мавзӯӣ мусаввадаи дар материалҳои гуногуни графика бевосита аз натура коркардшуда, ранглавҳаи дар муддати кӯтоҳ бо тобишҳои ранга коркардшуда.

МУНДАРИҶА

Намудҳо ва жанрҳои санъати тасвирий	3
Кор кардани натурморт дар мавзӯи «Харбуза ва анор». Натурморт	12
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Дар сайли харбуза»	18
Кор кардани ҳайкали «Раққоса»	21
Кор кардани расм дар мавзӯи «Гулҳои тирамоҳӣ»	24
Кор кардани расм дар мавзӯи «Паррандаҳо»	28
Кор кардани нақш дар шакли чоркунҷаи рост	31
Сухбат дар мавзӯи «Ёдгориҳои меъморӣ Ўзбекистон»	35
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Меҳмонон дар назди ёдгориҳои меъморӣ»	38
Кор кардани ҳайкал дар мавзӯи «Чӯпонписар»	40
Кор кардани нақш дар шакли квадрат	44
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Бозиҳои варзишӣ»	48
Кор кардани расм дар мавзӯи «Зимистон омад»	52
Кор кардани нақш дар доҳили доира	55
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Духтари дар даст сабад»	57
Кор кардани ҳайкал дар мавзӯи «Шутур ва шутурча»	60
Кор кардани сурат дар асоси афсонаи «Зан, калтак»	66
Кор кардани ҳайкал дар мавзӯи «Футболбоз»	72
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Иди Наврӯз»	76
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Баҳор дар кӯҳ»	80
Кор кардани композитсия дар мавзӯи «Гулҳои баҳорӣ»	85
Кор кардани нақш барои лагани сафолӣ	91
Кор кардани ҳайкал дар мавзӯи «Муштзан»	95
Кор кардани расм дар мавзӯи «Пойга»	99
Кор кардани сурат ба масали «Гург ва турна»	104
Дарси ҷамъбасти. Намоиш-сухбат	107
Эзоҳи истилоҳҳо оид ба санъати тасвирий	109

O'quv nashri

Asqarali SULAYMONOV, Islomjon RAHMONOV,
Zilola SULAYMONOVA

TASVIRIY SAN'AT

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik

(Tojik tilida)

Ikkinchi nashr

Сартахририяти Ширкати
сахҳомии табъу нашри «SHARQ»
Тошканд – 2017

Литсензияи нашр AI № 201, 28.08.2011.

Тарҷимон *Х.Ҳамидов*
Муҳаррир *Ш.Турдикулов*
Муҳаррири бадеӣ *Феруза Башарова*
Муҳаррири техникӣ *Раъно Бобохонова*
Саҳифабанди компютерӣ *Мастура Атхамова*

Ба чопаш 2017 йил 30 август рухсат дода шуд. Андозаи 70x90
1/16, Чопи офсетӣ. Коғазии офсетӣ. Гарнитурани «Arial» Кегли
14,0. Ҷузъи шартии чопӣ 8,77. Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 9,12.
Адади нашр 4698 нусха. Супориши № 4736.

**Дар матбааи ШСТН «Шарқ» чоп шудааст.
100000, шаҳри Тошканд, кӯчаи Буюк Турон, хонаи 41.**

Чадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби ба иҷора додашуда

№	Ному насаби донишомӯз	Соли хониш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтани	Имзои раҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои раҳбари синф
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Дар вақти ба иҷора дода шудани китоб ва дар охири соли хониш ҳангоми баргардонида гирифтани он чадвали болой аз тарафи раҳбари синф мувофиқи меъёрҳои зерин баҳогузори карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан.
Хуб	Муқовааш яклухт, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳои ҳаст, надаридааст, ҷудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, канорҳои қоҳида, якҷанд хатҳо қоҳида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир гаштааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир гаштааст, дар баъзе саҳифаҳо хат қоҳида шудаанд.
Ғайри-қаноатбахш	Ба муқова хат қоҳида шудааст, даридаст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир гаштааст. Саҳифаҳо дарид, варақҳо намерасанд, хат қоҳида, ранг карда шудааст, китобро барқарор кардан мумкин нест.

O'quv nashri

Asqarali SULAYMONOV, Islomjon RAHMONOV,
Zilola SULAYMONOVA

TASVIRIY SAN'AT

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik

(Tojik tilida)

Ikkinchi nashr

Сартахририяти Ширкати
сахҳомии табъу нашри «SHARQ»
Тошканд – 2017

Литсензияи нашр AI № 201, 28.08.2011.

Тарчимон *Х.Ҳамидов*
Муҳаррир *Ш.Турдикулов*
Муҳаррири бадеӣ *Феруза Башарова*
Муҳаррири техникӣ *Раъно Бобохонова*
Саҳифабанди компютерӣ *Мастура Атхамова*

Ба чопаш 2017 йил 30 август рухсат дода шуд. Андозаи 70x90
1/16, Чопи офсетӣ. Коғази офсетӣ. Гарнитурани «Arial» Кегли
14,0. Ҷузъи шартии чопӣ 8,77. Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 9,12.
Адади нашр 599 нусха. Супориши № 4736-А.

**Дар матбааи ШСТН «Шарқ» чоп шудааст.
100000, шаҳри Тошканд, кӯчаи Буюк Турон, хонаи 41.**